

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek : Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. **Oostvlaamsche Zanten**, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt : 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 47e jg., tegen 200 F per jaargang. Losse nummers ook van de jgg. 1-19 zijn nog beschikbaar tegen 65 F per nummer. **Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen** : 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES : 55 F (leden 42 F). **Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV)**, door F. VAN ES : 45 F (leden 35 F).
2. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustnumr.). Prijs : 30 F (leden 23 F) + 10 F porti.
3. **Survivances du Passé**, door A. MARINUS (8 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
4. **Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken**, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
5. **Osschaart** door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
6. **2e Lustnummer 1930-1935**. Prijs : 40 F (leden 25 F) + 10 F porti.
7. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 10 F porti.
8. **Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove**, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs : 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
9. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. ANDELHOF. Prijs : 40 F (leden 25 F) + 10 F porti.
10. **Folklore en Onderwijs**, door L. HOSTE. Prijs : 15 F (leden 10 F) + 8 F porti.
11. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. DE COSTER. Prijs : 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
12. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. VAN ES. Prijs : 40 F (leden 25 F) + 8 F porti.
13. **De uitkomsten van het Sagenonderzoek**, door † Prof. Dr. P. DE KEYSER (1935; 10 p.). Prijs : 20 F (leden 16 F) + 8 F porti.
14. **Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen**, door Dr. G. DE MEYER. Prijs : 40 F (leden 25 F) + 10 F porti.
15. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs : 30 F (leden 22 F) + 7 F porti.
16. **Spelen mijner Jeugd**, door L. LIEVEVROUW. Prijs : 80 F (leden 60 F) + 10 F porti.
17. **Het bier in de Nederlandsche Folklore**, door † D. J. VAN DER VEN (1935; 15 p. + 2 ill.). Prijs : 30 F (leden 24 F) + 8 F porti.
18. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant, 1e Leerjaar** : 200 F + 7 F porti.
19. **Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. PIETERS. Prijs : 150 F (leden 110 F) + 10 F porti.
20. **Het Volksleven te Wieze. 1900-1950**, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (leden 110 F) + 10 F porti.
21. **Inventaris der Apothekerspotten opgesteld in de «Apotheek uit de XVIIIe Eeuw (Museum v. Volkskunde Gent) door L. J. VANDEWIELE, 1951, 12 blz., 4 ill. Prijs : 40 F (leden 30 F) + 5 F porti.**
22. **Ndl. Volksk. Bibliografie. Deel VII Oostvlaamse Zanten (1926-1960)**, door R. VAN DER LINDEN (Antwerpen 1968; XXX, 341 p. Prijs : 300 F (leden 240 F) + 15 F porti.
23. **De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu**, door Cl. VANHOUCKE. Prijs : 200 F (leden 150 F) + 15 F porti.
24. **Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde**, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs : 250 F (leden 180 F) + 15 F porti.
25. **Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven**, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunststukpapier), avec un résumé en français. 2e druk. Prijs : 75 F (leden 55 F) + 10 F porti.
26. **Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968**, 44 blz. Prijs : 50 F (leden 40 F) + 10 F porti.
27. **Kinderzang uit Zwijnaarde**, door Dr. L. GELBER. Prijs : 70 F (leden 50 F) + 8 F porti.
28. **Lodewijk Lievevrouw herdacht** door F. DE COSTER. 1952, 12 blz., 1 ill. Prijs : 40 F (leden 30 F) + 8 F porti.
29. **De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français)**. 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs : 300 F (leden 200 F) + 15 F porti.
30. **Van het cijnskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht** (mit einer deutschen Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill. (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen). Prijs : 100 F (leden 80 F) + 8 F porti.
31. **Bibliografie Renaat van der Linden**, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs : 40 F (leden 30 F) + 8 F porti.

(Zie derde bladzijde van de kافت)

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redactie: Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redactieleden: Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst: Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs: 65 F

Dr. L. J. VANDEWIELE. — Bouwstenen voor de Volkskunde uit het Farmaceutisch Tijdschrift — Bibliografie	42
L. HOSTE. — Uithangtekens	50
A.G. HOMBLE. — Volksgeneeskunde vroeger en nu	64
BOEKBESPREKINGEN	
J. WATTE. — Ned. Volkskundige Bibliografie, Deel XVII, Brabantse tijdschriften 1921-1960. — R. van der Linden	60
L. DE CLERCQ. — Ned. Volkskundige Bibliografie, Deel XVIII, Tijdschriften Antwerpen-Stad 1850-1960. — R. van der Linden	61
G. BEIRENS. — Bibliografie van Dendermonde. — J. De Vuyst	62
G. DE HAAS. — Kledingmode en maatschappijverandering. Katernen 2000. — R. van der Linden	62
G. BEIRENS. — Gids van de Belgische Bibliotheken. — J. van Effelterre	63
PERSONALIA	
R. VAN DER LINDEN. — Jozef Dauwe bekroond met de provinciale prijs voor familiekunde	49
ZOEKEN EN ZANTEN	
GENT. — "Zo kwam Gent van de Pers". — R. van der Linden	74
DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUETES	
M. DAEM. - Votiefschilderijen en mirakelboek uit Kapelleke Schreiboorn te Gent	75

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent en het Stadsbestuur van Gent

Bouwstenen voor de Volkskunde uit het Farmaceutisch Tijdschrift. Bibliografie.

Van al de wetenschappen heeft de Volkskunde ongetwijfeld de meeste raaklijnen met de overige disciplines. Men kan zich moeilijk een wetenschappelijke discipline voorstellen, waar de Volkskunde niet enig verband mee heeft. De Volkskunde die tot doel heeft de verschijnselen van de volkskultuur in de ruimste zin van het woord te bestuderen, bestrijkt dan ook een bijna ongelimiteerd terrein. Het zal dan ook niemand verwonderen, dat er raaklijnen bestaan tussen farmacie en volkskunde: de volksgeneeskunde, de volksremedies, de farmaceutische gebruiksvorwerpen, uithangborden en symbolen, de apotekersgilden, de genees- en schutsheiligen, de farmaceutische musea zijn evenveel onderwerpen, die evenzeer de volkskundige als de apoteker interesseren.

Het Farmaceutisch Tijdschrift voor België heeft ter gelegenheid van zijn 50-jarig jubileum een Kumulatieve Index uitgegeven van alles wat gedurende die vijftig jaar erin werd gepubliceerd. Voorzitter Renaat van der Linden heeft deze Kumulatieve Index grondig ingekeken en vond er zoveel in dat hem, en vermoedelijk de meeste volkskundigen kan interesseren, dat ik het de moeite waard vond deze onderwerpen eens samen te brengen onder verschillende rubrieken:

1° KRUIDEN

De volkskundige die voor een of ander studieobject een bepaald geneeskundig kruid te behandelen krijgt, doet er goed aan eerst na te zien of het behoort tot de reeks officinale kruiden, die door de heer A.M. van Prooijen⁽¹⁾ in liefst 142 bijdragen tussen 1937 en 1974 werden beschreven. Het spreekt van zelf dat de volkskundige de farmaceutisch-wetenschappelijke paragrafen diagonaal kan overlopen; de samenstelling van de plant of de werkzame bestanddelen met hun chemische structuur zal hem zeker minder interesseren, doch wat een hoeveelheid gegevens zal hij er niet aantreffen die hem wel zullen boeien: de volksbenamingen, de etymologie, de myten en sagen eraan verbonden, het gebruik dat er bij de bewoners in ontwikkelingslanden of hier bij ons van gemaakt werd, alles gestaafd met overvloedige literatuuropgaven, wat aan een compilatiewerk een richtinggevende stimulans tot verder zoeken geeft⁽²⁾.

De bekende Brugse apoteker Karel De Wolf, zelf volkskundige en broer van Lodewijk De Wolf, een der pioniers die de speelse folklore tot een strenge wetenschap wisten te verheffen, heeft ook enkele lezens-

waardige artikels over kruiden gepubliceerd in het Farmaceutisch Tijdschrift :

Belladonna en Belledame (1923,145).

Van look gesproken (1924,166).

Een Vlaamsch Apothekers Idioticon (1924,219).

Onder de bloeiende linde (1924,229).

Aconitum Napellus (1925,55).

Ocimum Basilicum (1932,134).

Deze artikels werden verzameld gepubliceerd, eveneens in het Farmaceutisch Tijdschrift(3).

Het kan ook voor de volkskundige zijn nut hebben de **juiste** benaming van sommige planten te kennen. Dat dit niet altijd zo eenvoudig is leert men uit het artikel « De Nederlandse naam voor *Adiantum capillus veneris* L. is venushaar en niet vrouwenhaar », waarin ook een lans gebroken wordt over de voorkeur wolkruid of toorts, *gnaphalium* of rozenkransje, boerenwormkruid of reinevaar (1966,25).

Het toverhout *Anacahuite* door de Indianen gebruikt tegen borstkwalen is wetenschappelijk verantwoord (1933,113).

Dillekruid in lavementen is een volksremedie tegen aambeien (1939, 57).

Over het land van oorsprong en de geschiedenis van de Doornappel (*Datura stramonium* L.) is heel wat terug te vinden (1956,257).

Over de geschiedenis van het zoethout (1929,721 — 1951,30).

Over het gebruik van koffie (1936,113), tabak (1936,109) en snuif (1936,115), over tabaksrook (1956,183) en de invloed van het tabak pruiemen op tandbederf (1943, 140) en het verwijderen van tabakvlekken (1934,186), zelfs over het litigieus verband tussen roken en longkanker (1953,275) kan heel wat gevonden worden.

Evenzo over Bijbels en apothekers manna (1927,163) en over De lotgevallen van de mechoacan (*Asclepias contrayerva* L.) (1961,10).

Het artikel « Planten der volksgeneeskunst in een nieuw kleed » geeft een lijst van inheemse planten, die reeds lang als volksgeneesmiddel in de vergeethoek waren geraakt en weer door de farmaceutische industrie tot preparaten werden verwerkt (1928, 155).

Evenals bij de Germanen blijkt ook bij de Kelten een uitgesproken « boomcultuur » te hebben bestaan. Eik, olm, es, hazel waren niet alleen heilige bomen, doch ook therapeutische, wat men kan lezen in « Plantkunde der Kelten uit een oogpunt van volksgeneeskunde » (1925,156).

Heel wat volksnamen over kruiden en geneesmiddelen werden opgeschreven in de apoteek (1924,187,195,206,235,255,279 — 1928,195). Weet u wat allewijn is of kernemelksteen, karrepootolie, kemelzeek, kasterolie, lijkklakens, holhuizekens of oliettekoppen, moederkenschalf, pluk, paters, slekkesiroop, schaliezalf, trekplaasters, zonneschokken, neteldoek, medecijne die naar beenderen van doô mensen riekt, goud-

gele perelkens met een klaar traantje erin? Over al deze en nog veel andere vindt u hier het antwoord.

« Plantaardige volksabortiva in het licht der wetenschappelijke geneeskunde » is een oproep om deze planten beter te bestuderen, met het doel een ondoelmatig therapeutisch gebruik van vele dezer kruiden gedurende de zwangerschap tegen te gaan. Passeren dan de revue: moederkoorn, herderstasje, kalmoes, saffraan, vuilboom, brem, peterselie, sevenboom, wijnruit, boerewormkruid e.a.m. (1944,75).

2° GENEESMIDDELEN

Een tweetal potvissen spoelden aan, aan de Nederlandse kust en dit was de aanleiding om, na onderzoek, een en ander over **amber** en **walschot** te vertellen: « Van potvisschen, walschot en amber » (1937,17).

« Nieuw gebruik van **genezende aarde** » herinnert aan het oude gebruik van de gezegelde aarde **Terra Sigillata**, die door de priesters op Lemnos met veel ceremonieel werd opgegraven, van een zegel voorzien en als geneesmiddel verkocht (1936,181).

Alkohol. Hoe lang bestaat die? Wie ontdekte die? « De eerste publikatie in het Nederlands over alkohol » leert ons dat alkohol in de XIVe eeuw bij ons Water des levens of Levende water werd geheten en voor zeer veel zaken goed was, zelfs tegen onverwachte dood! Een supplement uit het handschrift leert de tekenen kennen waaraan men de naderende dood bij een zieke onderkent (1964,65).

Bloedzuigers, bloedegels of echels. Alle praktische gegevens over het bewaren ervan (1923,48 — 1929,165) en wie interesse heeft in het « zetten » van een « lijklaken » kan van de hand van Karel De Wolf te weten komen hoe Griete het bij haar Gaabrieel, die een bloedopdrang gekregen had, moest doen (1972,341).

Vroeger werden veel geneesmiddelen van dierlijke oorsprong aangewend in de geneeskunde (1929,207); na in onbruik geraakt te zijn is er een wedergeboorte waar te nemen (1941,157).

Kreeftsoegen, een geneesmiddel dat vroeger voor de versteende ogen van kreeften werd gehouden, doch in feite concrementen zijn uit de maagwand van kreeften (1956,72).

Mensenvet in de geneeskunde, vroeger een goede bijverdienste voor de beul, werd weer aangewend in de plastische chirurgie (1929,205).

Paddestenen. Destijds was men er heilig van overtuigd dat er in de kop van een pad een geneeskrachtige steen aanwezig was. Niemand zou er ooit aan gedacht hebben op een pad een dissektie toe te passen om die steen te vinden, neen, de oude meesters hadden geschreven dat er een steen in stak, dus was het zo. En dat is de reden waarom de geneeskunde gedurende eeuwen geen de minste vooruitgang heeft gekend! (1938,159).

« Sciltvarwe » en « Warpout » zijn Middelnederlandse benamingen van geneesmiddelen (1964,8 — 1963,37).

Over **eenhoortand**, de tand van het legendarisch dier, die hoe tegenstrijdig het ook schijne, eeuwenlang als geneesmiddel heeft gediend, wordt gehandeld in « Unicornu, een « costelic » wondermiddel uit de oude artsenijschat » (1963, 58).

Schurft of scabies was gedurende de oorlog een vervelende plaag; wat men ertegen deed, staat te lezen in « Scabietherapie in oorlogstijd » (1943,29).

Scabies dats rudicheyt, een XIVE eeuws Middelnederlands traktaat over huidziekten (1971,126).

3° ORDONNANTIËN EN GILDEN

Over de gilden in België, waartoe apothekers hebben behoord (1954, 127).

De oudste Keure van geneesheren, apothekers en heelmeesters te Ieper, daterend van ca. 1300 en in het Picardisch geschreven (1930,197 — 1953,134 — 1975,62).

De Ordonnancie politique nopende het verkoopen van medicijnen 16 october 1456 van Gent, het oudste nog bewaard gebleven reglement over de geneeskunde van gans het land; deze Ordonnancie politique diende als inspiratiebron voor het fameuze Placcaet van Keizer Karel van 1540 (1952,109).

Ordonnantien ende Statuten der Stadt Ghendt geordonneert op het feyt van de medicijnen, verbindt de doctours, apotheckers ende chirurgiens, 11 september 1663 (1952,159).

De oudste pharmaceutische ordonnantiën van Antwerpen (1956, 249).

Statuyt ende ordonnantie by myne heeren Schouteth, borgemeesteren ende raedt der stadt van Antwerpen 1661 (1972,65).

Over de Gentse stedelijke farmakopees, waaraan de apothekers van Gent zich te houden hadden bij de bereiding van hun medicijnen (1958, 153).

Uitoefening van het beroep van apotheker tijdens de 18e eeuw in Limburg (1955,106).

4° INSTELLINGEN EN OUDE GEBOUWEN

De Collegia Medica in de Zuidelijke Nederlanden (1956,121,145), en hoe het Collegium Medicum van Gent de duim legt voor kwakzalver Tiercelyn (1955,8).

Over de « Apotheek van den armen » te Antwerpen 1780 (1963,191), en « Instruction voor de Apoteekers » in het kader van de « Fondatie tot bezorging der arme zieken » gesticht te Antwerpen in 1768 (1961,128).

Overzicht van de geschiedenis der Brugse apothekers. Van Kruid-

nier tot Apoteker, met mooie afbeeldingen uit « Den Boeck vande Neerynghe vande Cruythalle der stede van Brugge », van de vlag en de zegels van dezelfde Cruythalle (1948,93).

Inventaris van een hospitaalapotheek Sinte Elisabethgasthuis te Antwerpen 1768 (1961, 128).

Over de oudste gegevens over apothekers in België (1953,134).

Een vergelijkende studie over de Collegia Medica in België geeft o.m. de afbeelding van de verschillende zegels van deze Collegiën (1956, 145).

De apotheek « Het Moriaenshoofd » te Oudenaarde (1958,140), « Den cleynen thens » te Brugge (1956,53) en de geschiedenis van de apothekers te Kortrijk (1939, 227 seqq.).

Waar staat de oudste apotheek van België? Is het de apotheek Van Venckenray te Maaseik (thans museum) of Den cleynen thens van de familie De Wolf van Brugge? (1952,199).

5° MUSEA EN VERZAMELINGEN

De apothekerspotten van het Museum voor Folklore te Gent (1951, 42).

De apothekerspotten in het Diocesaans Museum te Mechelen (1958, 98).

Over een oude artsennijkundige verzameling te Gent, afkomstig van een vroegere apotheek Keghel, in de « kortemunte », nu in het Sarma-complex ingelijfd (1947,105).

Het Medico-Pharmaceutisch Museum van de Abdij van Orval (1929, 40,61 — 1931,175 — 1948,88).

Over Mechelse vizzels (1962,95).

6° PERSONEN

Over de Gentse jezuïetenbroeder apotheker Jan Bisschop, die het-bracht tot Hofapotheker te Wenen (1956,197 — 1974,443).

Over Pieter van Coudenbergh, de Antwerpse apotheker, die de eerste privéplantentuin in Europa aanlegde (1964,253).

Over de Gentse apotheker Louis De Nobele, grote promotor van het tuinbouwonderwijs en van wiens hand men lezen kan waarom vroeger aan bijna ieder apotheek een hert werd aangebracht (1967,198).

Over de Antwerpse apotheker Oscar Van Schoor, Dendermondenaar van geboorte, farmaciehistoricus en volkskundige, een der eerste esperantisten in ons land, die verscheidene Vlaamse werken en liederen (o.a. Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief) in het Esperanto vertaald heeft, die geschreven heeft over de Antwerpse volksdichter André De

Weerd, die samen met konservator Frans Claes op stap ging in de Kempen om oude gebruiksvoorwerpen te verzamelen voor het Museum « De Gulden Spoor », die een grote verzameling bedevaartvaantjes bezat waarover hij zeer fier was en veel andere zaken (1973,405).

Over apothecaris Martin van Sycleer van Pavije, deken van de Nering der Kruideniers te Gent, die in 1380 zich vrijkoopt van de plicht de wapens op te nemen, zoals te lezen staat in de Wijsdommen der Dekenen van de stad Gent (1953,134).

Over Petrus Josephus Ghekiere tot Hooglede, die een handschrift naliet « Uijtvinginghe van verscheijde medicamenten » dat de familie nog piëteitsvol bewaart (1972,328).

Over de geleerde apoteker F. Verbert en de restauratie der meesterwerken van de Vlaamse schilderschool te Antwerpen in 1816 (1959,53 — 1961,35).

Van Lodewijk Wostijn zaliger. Een stukje geschiedenis van de Blauwvoeterij in het kollege te Tielt in de jaren 1870 (1937,539).

7° VARIA EN CURIOSA

Twee Gentse apotekersrekeningen uit de 17e eeuw (1970,209).

De oudste beeltenis van een apoteker in de Nederlandse literatuur: de ooievaar en de apoteker. (Het schijnt dat de ooievaar de gewoonte heeft zeewater met zijn bek in zijn aars te spuiten, wat de apotekers op het idee bracht, dat medikamenten ook rektaal konden worden toegediend) (1959,210).

« Van Advocaten, doctours en apotecarissen » geeft een samenvatting van het blijspel « Klucht van Den Nieuw-gesinden Doctoer die ick noeme Meester Quinten-Quack en Cortisaan synen bly-geestigen Knecht », geschreven in 1706 door de Lierse notaris Cornelius de Bie, een van de 14 zonen van de schilder Adriaan de Bie (1929,26).

Hoe lang kan een mens zonder slaap? Uiterste grens negen dagen? Voor een hond is dat 17 dagen (1942,96). Gist tegen grijsworden (1941, 167). Haaruitval en kaalhoofdigheid (1953,213).

Over een Nederlands bankbiljet met farmaceutische motieven (1956, 120), over farmaceutische filatelie (1956,236 — 1972,121) en over Ex-Libris: Pharmaceutische Ex-Libris in Nederland en België (1928,105) en de Ex-Libris van Apoteker Van Schoor (1973,442).

De beschermheiligen van genees- en artsenijsbereidkunde, de H.H. Cosmas en Damiaan, in legende en beeld (1933,34), de afbeelding van deze heiligen in het Breviarium Grimani, een meesterwerk van Vlaamse miniatuurkunst (1971,10).

Wat men in een wetenschappelijk tijdschrift niet zou verwachten, is een lied met tekst en muziek. De woorden zijn van K. De Wolf, de muziek van Jef Van Hoof: « Apotheke » (1930, nr. 12) en zelfs een spijkaart: « Alla! Hier, wat hé-ME NU? » (1929,60). Men vindt er ook

een historisch vergiftigingsdrama, het geval Graaf Visart de Bocarmé beschreven (1966,68).

Over turf en modderbaden (1934,221).

Iedereen weet dat de z.g. Spaanse vlieg een blaartrekkende kever is, doch er zijn nog andere kevers, die dezelfde onaangename, soms heilzame eigenschap hebben (1936,39).

In « Oude Russen » wordt medegedeeld dat in een provincie in Rusland er op 100.000 inwoners 84 eeuwelingen zijn o.a. een van 162 jaar (1967,148). Weet u waarom gezouten bonen soms paars worden ? (1944, 72) of waarom brood oudbakken wordt ? (1930,145). Wist u dat dikke vaders meer dochters hebben dan magere ? (1954,251) of dat het karakter van de mensen afhankelijk is van hun bloedgroep en dat volgens een Japanse geleerde diplomaten tot een bepaalde bloedgroep zouden moeten behoren ? (1937,184).

Deze en vermoedelijk nog meer problemen, waarvan ieder volkskundige voor zich zelf best kan uitmaken of het hem interesseert, kunnen uit de Kumulatieve Index van 50-jaar Farmaceutisch Tijdschrift voor België geëxcerpeerd worden. Ook de boekbesprekingen zijn het overlopen waard, daar er ook heel wat boeken in voorkomen, die de belangstelling van de volkskundige gaande houden.

Het moge bij deze gelegenheid blijken hoe de Volkskunde op plaatsen waar men dat het minst verwacht, bronnen en dokumentatiemateriaal kan aantreffen. Voor wat de verwantschap volkskunde-farmacie en exakte wetenschappen betreft, wil ik er ten slotte nog op wijzen dat meer dergelijk materiaal te vinden is in *Scientiarum Historia* en in de *Bulletins van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux*, waarvan in nr. 50, maart 1975, eveneens een Kumulatieve Index is verschenen. Bouwstenen voor de Volkskunde liggen alom verspreid.

AANTEKENINGEN

- (1) L. J. Vandewiele, Bij de 142e bijdrage van de heer van Prooijen. *Farm. Tijdschr. Belg.*, 51 (1974), 271.
- (2) A. M. van Prooijen, Alsem (1937,2); Akoniet (1937,105); Heemst (1937,209); Anijs (1938,3); Valkruid (1938,21); Bijvoet (1938,206); Oranjeboom (1939,21); Belladonna (1939, 97); Kalmoes (1939,181); Gezegende distel (1939,241); Duizendguldenkruid (1940,43); Kamille (1941,8); Aloë (1942,13); Duiveldrek (1942,49); Benzoë-Styrax (1942,77); Iers mos (1942,102); Kaneelbast (1943,5); Ceylonsche Kaneelboom (1943,25); Kamfer (1943,52); Kinabast (1943,73,109); Herfsttijloos (1944,1); Cacao (1944,25); Coca (1944,51); Hennep (1944,85); Vingerhoedskruid (1946,2); Mannetjesvaren (1946,33); Venkel (1946,53); Vuilboom (1946,83); Moederhars (1947,9); Gentiaan (1947,41); Granaat (1947,70); Alant (1947,143); Bilzenkruid (1948,17); Braakwortel (1948,36); Iris (1948,78); Jalappe (1948,101); Jeneverbesen (1948,131); Lavendel (1949,14); Zoethout (1949,33); Hop (1949,76); Heksenmeel (1949,105); Marjolein (1949,141); Mastik (1949,176); Munt (1950,11); Mirre (1950,42); Muskaatnoot (1950,79); Braaknoot (1950,109); Amandelboom (1950,145); Kaasjeskruid (1951,9); Melisse (1951,45); Moerbei (1951,71); Vlas (1951,119); Olijfboom (1951,139); Laurier (1951,185); Wonderboom (1952,28); Kruidnagel

(1952,46); Rabarber (1952,81); Saffraan (1952,121); Salie (1952,167); Lepelblad en Mierikswortel (1952,210); Vlier (1953,7); Sarsaparilla (1953,60); Saleb (1953,106); Moederkoorn (1953,161); Polygala (1953,207); Zeeajuin (1953,263); Mosterd (1954,12); Santonicum (1954,60); Senna (1954,116); Doornappel (1954,193); Barnsteen (1954,269); Tijm (1954,319); Tragacanth (1955,34); Linde (1955,80); Bosbes en Beredruif (1955,128); Citroenboom (1955,174); Valeriaan (1955,216); Boerenwormkruid (1955,268); Populier (1956,43); Engelwortel (1956,91); Lelietje-van-dalen (1956,124); Moerasspiraea (1956,177); Eendevoet (1956,231); Kwassiehout (1957,32); Copaïvabalsem (1957,69); Peru- en Tolubalsem (1957,164); Fenegriek (1958,17); Wilde kastanje (1958,89); Laurierkers (1958,169); Koriander (1959,67); Tamarinde (1959,133); Toorts (1960,65); Venushaar (1960,154); Kwee (1961,14); Rozemarijn (1961,48); Rozenkransje (1961,106); Lobelia (1961,132); Klaproos (1961,143); Spaanse peper (1961,200); Notelaar (1962,42); Gember (1962,99); Vanielje (1962,155); Kweekgras (1962, 211); Elemi (1963,21); Euphorbium (1963,42); Framboos (1963,175); Arabische gom (1963,201); Guttegom (1964,29); Kola (1964,48, 81); Sabadille (1964,128); Aardappelzetmeel (1964,170); Maïs (1964, 259); Tarwezetmeel (1965,8); Rijst (1965,78); Calumba (1965,106); Jaborandi (1965,143); Strophanthus (1965,181); Terpentijn (1966,12); Manna (1966,31); Suiker (1966,104,172); Ratanhia (1966,195); Condurango (1966,243); Couso (1967,48); Physostigma (1967,91); Guajak (1967,110); Quillaja (1967,176); Curcuma (1967,226); Indigo (1968,27); Lakmoes (1968,117); Peterselie (1968,162); Katoen (1968,225,249); Hydrastis (1969,178); Opium (1969,235,253); Guttapercha (1970,36); Roos (1970,49,102); Boldo en Chenopodium (1970,191); Croton (1970,218); Eucalyptus (1970,258); Cajeputi- en Niaouliolie (1971,198); Sandel (1972,31); Chrysarobine (1972,191); Hamamelis (1973,25); Spartium (1974,272).

- (3) L. J. Vandewiele, Apoteker Karel De Wolf en het Farmaceutisch Tijdschrift. Farm. Tijdschr. Belg., 49 (1972), 337, 417.

Dr. L. J. VANDEWIELE
Destelbergen

PERSONALIA

Jozef DAUWE bekroond met de provinciale prijs voor familiekunde

Ons medelid Jozef Dauwe, geboren te Dendermonde, woonachtig te Lebbeke, studeerde politieke en sociale wetenschappen (1968), economische arbeidswet (1969) en filosofie en rechten (1974) aan de katolieke universiteit te Leuven. Hij is advocaat bij de balie te Dendermonde en wetenschappelijk medewerker aan het departement rechtsgeschiedenis van de k.u.l. Hij publiceerde in diverse tijdschriften een dertigtal bijdragen over lokale geschiedenis en kunstgeschiedenis. Zijn studie "Genealogie van de familie Dauwe te Lebbeke" werd bekroond met de provinciale prijs, ex-aequo met die van Michel Boussauw uit Gent. Wij feliciteren van ganser harte ons geestdriftig en voorbeeldig medelid!

R. v. d. L.

UITHANGTEKENS

Tot de uithangtekens behoren de uithangborden en de 'sprekende uithangtekens' of uit de gevel stekende voorwerpen (Alings; b). Volgens P. de Keyser zijn er algemene en bijzondere uithangtekens (de Keyser; b, 12). Bij de "algemene" rangschikte hij o.m. de krans van groen aan herbergen, de varkenskoppen bij spekslachterijen, de hoeden bij de hoedenmakers enz. "Bijzondere" waren o.m. "Gouden Schaar", "Rode Hoed", "Gekroonde Zwaard" enz.

Grondstof en uitzicht

Uithangborden waren dikwijls met figuren beschilderde plankjes boven de winkeldeur bevestigd of plaatijzeren schilden die aan metalen, smeedijzeren galgjes aan de gevels hingen(1). Soms waren die figuren gewoon op de deuren of de gevels geschilderd, later ook op de ruiten. Ook werden er nagebootste voorwerpen (van hout, metaal enz.) uitgehangen (rapen, vingerhoeden e.d.m.). Rijmen en opschriften kwamen bij de geschilderde figuren vaak voor. Karakteristieke windijzers worden soms bij de uithangborden vernoemd, b.v. het 'Scheepke' boven het gildehuis der onvrije schippers te Gent. Gevelstenen zijn ook uithangtekens.

Afb. 1 — Uithangbord "In de kwae Overeenkomste" (1913) (Museum voor Volkskunde, Gent)

Afb. 2 — Uithangbord "De Vlaamsche Brouwerij" (1913) (Museum voor Volkskunde, Gent)

Oude gevelstenen zijn reliëfs die meestal in zandsteen zijn vervaardigd. Ze werden oorspronkelijk als benamingsteken, huismerk, in de gevel van huizen en corporaties gemetseld, ter hoogte van de eerste en/of de

(1) Potter, F. De (a, 144) "Boven de deur was een afdak met tichels of schaliën belegd, voor of aan hetwelk hier en daar een kunstig uithangbord stond te pronken".

tweede verdieping. Ze hielden nauw verband met het uithangbord(2) (Alings; a).

In Nederland werden er veel meer gevelstenen geplaatst dan bij ons. De oorzaak ziet Schiltmeijer in het feit dat er alhier vele beelden van schutpatronen werden aangebracht, hetzij boven de huisdeur, hetzij in een nis op de straathoek. Gevelstenen zouden daardoor bij ons minder nodig geweest zijn, aangezien de beschermheiligen van beroep en ambacht reeds voldoende mogelijkheid tot onderscheid der huizen boden (Schiltmeijer; 93).

Bloeitijd

De bloeitijd der gevelstenen begon vanaf de 16e eeuw en was gebonden aan de opkomst der stenen gevels. In verband met het brandgevaar was er te Gent in 1540 een uitdrukkelijk verbod nog houten gevels te bouwen. "Maer zal yegelick gehouden wesen de zelve te maeken van steen..." (Deruelle; 109). In 1598 werd vorige ordonnantie opnieuw gepubliceerd. Toen tijdens de regering van Albrecht en Isabella de materiële voorspoed verbeterde, stelden de Gentse schepenen alles in het werk om de vervallen houten gevels af te laten breken. Vanaf 1612 werden subsidies verleend aan diegenen die in steen herbouwden. Op die manier had men in 1672 reeds meer dan twaalfhonderd huizen verbouwd en bij het begin van de 18e eeuw waren vele honderden façades gemoderniseerd (Vander Haeghen; 4-5).

In de tweede helft van de 17e eeuw werden de gevels meer en meer versierd. De vroegere voluten werden vervangen door gebeeldhouwde dolfijnen, griffoenen, enz. Borstbeelden, putti, vazen, vruchtenslingers, cartouches met bouwjaar en gevelstenen tooiden de gevels. Ook de vensterbogen werden met reliëfwerk opgesmukt (Deruelle; 113). Enkele "cyraetsnijders van steenen ghevels" die toen in Gent werkzaam waren, zijn bekend, o.m. de Baudes uit 's Gravenbrakel, de Matthyssens en de Van der Lindens. De laatsten waren steenhouwers van vader op zoon. Op de gevel van huis op de Ketelvest beitelde één van hen het bekend reliëf der "Vier Gekroonden". Adrien Van der Linden beeldhouwde in 1689 de monumentale poort van de Vismijn (St.-Veerleplein), in 1872 afgebrand en nadien heropgebouwd door Ch. de Kesel (Vander Haeghen; 5).

Gevelstenen werden echter dikwijls door anonieme, bekwame ambachtslieden gebeiteld.

Na het midden der 18e eeuw werden er minder gevelstenen aangebracht. De laatste jaren kwam daar enigszins verandering in, doch mo-

---

(2) Het Mus. voor Volkskunde te Gent beschikt over een merkwaardige collectie uithangborden, o.m. de reeks, daterend van 1913 (schilder René De Kramer). De meeste andere zijn 19e-eeuwse exemplaren.

— Het Mus. v. Stenen Voorwerpen (St.-Baafsabdij) te Gent bezit verscheidene prachtige gevelstenen waarvan sommige tijdens de 16e eeuw vervaardigd zijn.

derne exemplaren zijn vaak alleen decoratief bedoeld en industrieel vervaardigd, alhoewel we ook voorbeelden kennen, gemaakt door bekende beeldhouwers of keramisten b.v. "De uit de dood opgewekte Lazarus", door de Vos (Destelbergen) gebeitelde gevelsteen aan het Schoolmuseum (St.-Pietersabdij) te Gent (naar 18e eeuws model) (3).

Afb. 3 — Gevelsteen "Den Rooden Hert" (1968) Lange Munt nr. 12, Gent

Afb. 4 — Gevelsteen "In de omgekeerde Wereld" (17e eeuw). Vroeger: Nederkouter, nu St.-Baafsabdij, Gent (copyright A.C.L. Brussel) (2a)

Ouderdom

Over het algemeen kan men uit de afmetingen de ouderdom der stenen afleiden. De oudste waren klein en eenvoudig, tenzij ze voor corporaties werden uitgevoerd. Ze waren overheersend rechthoekig doch in de 17e-18e eeuw namen de randversieringen toe (Schiltmeijer; 80). Sommige gevelstenen dragen nog sporen van polychromie.

Volkskundige waarde

Zowel uithangborden als gevelstenen zijn grotendeels produkten van volkskunst en volksverbeelding. In den beginne waren de uithangtekens waarschijnlijk voorwerpen (de vernoemde "sprekende" uithangtekens), kenmerkend voor de stiel van of de handel gedreven door de huisbewoners (Alings; b). Waarschijnlijk waren er reeds dergelijke uithangtekens bij de Grieken. Zinspelingen in dit verband blijken er gemaakt te zijn door de blijspeldichter Aristophanes, de wijsgeer Aristoteles en de schrijver Loekianos (van Lennep; 12-18). Bij de Romeinen waren de krans met wijngaardranken aan de wijnhuizen bekend en een ankerhengel of "ansa" aan de posthuizen.

(2a) Uitvoerig beschreven door DERUELLE Marcel Dr., Een Gents Gevelteken, OVZ XXXIII (1958), 8-12.

(3) Inlichtingen ingewonnen bij de heer Van Belle, stedel. techn. diensten v.d. Monumentenzorg, Gent.

In zijn hypothetische verklaring van een reliëf " Ad. Sorores. IIII " (Bij de vier zusters) uit het Museum voor Oudheden te Berlijn, meende Heinrich Jordan dat niet enkel kroegen en particuliere huizen hun herkenningsteken hadden, maar ook de " hospitia ", de logementen. " Ad sorores IIII " wees volgens de auteur niet enkel op het gebouw, maar wellicht ook op de straat waarin het bordeel (?) stond(4).

In Herculaneum en in Pompeï werden talrijke geschilderde of terracotta uithangtekens (ronde ?) teruggevonden. Men weet dat ze op muurpijlers of pilasters voor het open winkelfront werden vastgehecht (zie o.m. " Everyday life in Ancient Times ", Grosvenor, 1958, 328). Klaarblijkelijk waren dat gepolychromeerde gevelstenen met de voorstelling van een geit waar melk te krijgen was, een ezel die de molenstenen trok bij de bakker, een jongen die een pak rammel kreeg... bij de onderwijzer, een cupidootje dat een paar dameshandschoenen aanbracht, bij de schoenmaker, enz. In het Romeinse rijk kende men ook de geschilderde uithangborden. Volgens Schiltmeijer zouden staatsman Cicero en dichter Horatius Flaccus er verschillende hebben beschreven.

Toen tijdens de middeleeuwen(5) het handelsleven in West-Europa intenser werd en de gemeenten en steden zich meer en meer uitbreidden, begon men ook bij ons geleidelijk uithangborden te gebruiken.

Gevelstenen waren herkenningmiddelen, terwijl uithangborden meer de reclame van ambachtsman en neringdoende dienden (Rutgeerts; 12).

Plaatsbepaling

Het waren ook hulpmiddelen tot plaatsbepaling. Vóór de verplichte huisnummering, te Gent omstreeks 1786-1787, hielpen de uithangtekens de woonsten van elkaar te onderscheiden en daarmee tevens de straten die in vele gevallen de naam van bepaalde uithangtekens kregen; zo bv. de Bonte Leeuwstraat (bij de Veldstraat) naar " de Bonte Leeuw " in 1317 te Gent. In de 13e eeuw waren in Vlaanderen de huisnamen reeds hier en daar bekend(6), doch vanaf de 14e eeuw was het gebruik algemeen verspreid (de Smet, J.; 9). Die naam werd wel eens gewijzigd naargelang van de bewoners(7).

(4) Jordan (65-79) veronderstelde dat het reliëf (hoogstwaarschijnlijk een gevelsteen !) de voorstelling was van (de waardin) Flora, de godin der zinnelijke vreugden, die zich als vierde " zuster " aanpreeft.

(5) Dewalhens (129-130) schrijft dat in " Le Livre de la Taille " (1272) de eerste sporen van de Franse uithangborden te vinden zijn.

(6) De oudst bekende Gentse huisnaam " de Chinne " dateert van 1297. Volgens J. de Smet in " Bijdrage tot de Gentse Huisnaamkunde... " waren de huisnamen ook vóór die datum in gebruik. Ze steunt zich op bepaalde bijnamen van personen die voorkomen in oudere, 13e-eeuws stadsrekeningen.

(7) Aan het eind v.d. 18e eeuw werd die naam door een huisnummer vervangen terwijl de straten hun oorspronkelijke benaming (tijdelijk) behielden. Gedurende de Franse overheersing werden vele straatnamen vernieuwd. De vertalingen waren soms ontzettend gebrekkig : b.v. " Kammerstraat " werd " rue des Peignes " (Gent; " Ramen " werd " rue du Bélier " (Gent); enz.

Uitzicht en onderwerpen

Uithangborden waren, evenals de gevelstenen, hoofdzakelijk figuratief. De gewone bevolking kon doorgaans niet lezen; het enige middel om de aandacht te trekken op een bedrijf was dan ook het uithangen van een voorwerp, een schilderij, een reliëf. Soms werd er ook een tekst aan toegevoegd. Waarschijnlijk werden er heel wat benamingen vrij willekeurig gekozen. Alles hing af van de ontwikkeling van de bewoners. Sommigen hadden een voorkeur voor religieuze onderwerpen zoals b.v. "de Engel", "het Vagevuur", "de Hel", patroonheiligen, enz. Anderen bewonderden de rijkdom, de levenswijze van de "heer uit het kasteel" met het daarbij gepaard gaande prestige en namen de figuren van het wapenschild over (Diaken; a). Vele gevelstenen en zeker de uithangborden ondergingen de invloed van de heraldiek. Deze waren soms de nabootsing van de wapenborden aan de voorportalen van het kasteel bevestigd. Bij de herbergiers was het trouwens reeds van ouds de gewoonte het wapen uit te hangen van de adellijke personen die er hadden geloogd (van Lennep; 362). Antieke, Franse, Engelse, Duitse, Spaanse of Italiaanse schilden werden als grondvorm gebruikt en daarop kwamen dan de figuren die ook dikwijls een heraldieke invloed vertoonden. De zeeridder, de griffoen, de dubbele arend, de roos, enz. zijn daar voorbeelden van. Ook de X-vormige schikking, de onnatuurlijke kleuren der figuren (rood, groen, zilver, goud, enz.) en het aantal, b.v. de drie lindekens, de drie sleutels, enz. zouden op heraldische invloed wijzen. Dieren evenwel die op uithangtekens geschilderd of gebeiteld werden in verband met het beroep van de huisbewoner, werden in natuurlijke kleuren uitgebeeld, zo b.v. een koe bij de slager, een paard bij de voerman e.d.m.

Uithangborden van concurrenten onderscheidden zich door toevoeging van een kroon (b.v. "de Gekroonde Laars"; "de Gekroonde Hoorn" enz.) of van een bijvoeglijk naamwoord: nieuw, klein, oud, groot, rood, enz. aan de titel (van Lennep; 23).

Oudste uithangborden

De oudst bekende Westeuropese uithangborden hebben klaarblijkelijk in Frankrijk uitgehangen (Dewalhens beweert vanaf de 13e eeuw). Waren er toen nog weinig, vanaf de 14e-15e eeuw werden ze zowat overal en overvloedig gebruikt, ook bij ons (de Potter; b, 11). In het Gildeboek der Pijnders⁽⁸⁾ vinden we honderd en drie tekeningen van uithangborden van Gentse brouwerijen uit 1494! Ook op verscheidene latere schilderijen van onze "boeren"-Breugel zijn er nogal wat uithangtekens aan te wijzen b.v. in zijn "Spreekwoorden", "De strijd tussen Carnaval en Vasten", de "Volksoptelling", enz.

Aan herbergen gebruikte men alhier reeds vroeg een bladerenkrans,

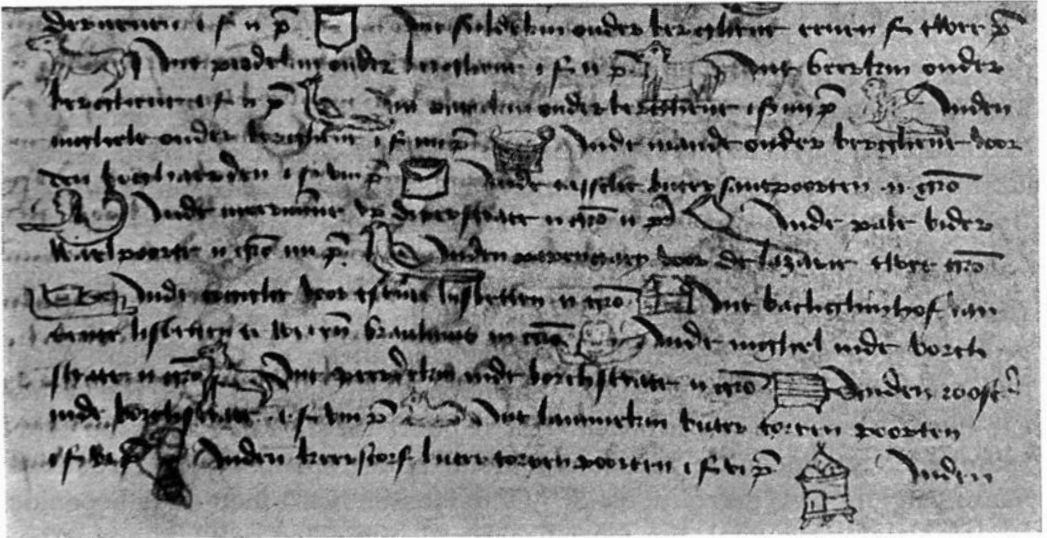
---

(8) Gents stadsarchief (186/1; folio 25 r⁰ en v⁰ en folio 26 r⁰).

een groene tak of men plantte een noteboom of een linde voor de deur, voornamelijk op het platteland(9).

Uithangborden zullen aanvankelijk wel vrij gebrekkig geschilderd zijn. Door wedijver gedreven, was er — voornamelijk dan in de steden — verfijning merkbaar. Bepaalde kunstenaars achtten het niet beneden hun waardigheid uithangborden te schilderen. Eén van de bekendste voorbeelden is "L'enseigne de Gersaint" in 1720 door Watteau voor een vriend, een schilderijenhandelaar, vervaardigd. Andere kunstenaars schiepen ook uithangtekens: Quinten Metsys, Rembrandt, Hogarth, Géricault, Toulouse-Lautrec, Ralph Ellis... om maar enkelen te noemen.

Bij ons hebben timmerman en smid de meeste uithangborden gemaakt. Deze objecten behoorden tot de volkskunst(10).

Afb. 5 — Uittreksel uit het Gildeboek der Pijnders, anno 1494 (Stadsarchief Gent)
Zie eerste paragraaf van oudste uithangborden.

In Frankrijk kende men uithangborden in de vorm van rebussen en geestige woordspelingen door het gebruik van woorden met gelijke klank maar met verschillende betekenis. Bij een bankier hing een wiel (roue) en een ekster (pie) uit. De zaak heette "A la roupie". Een textielkoopman had een uithangbord waarop een aap (singe) in batistweefsel stond afgebeeld. De rebus betekende "Au Saint Jean-Baptiste". In 1848 hingen er boven een tabakswinkel te Parijs drie tabakszakken (des blagues; wat

(9) van Lennep (377) "Voor oude lindebomen had men eerbied: feesten, plechtigheden, bruiloften, enz. werden onder 't lommer van linden gevierd. De Germanen spraken recht onder een oude lindeboom...".

(10) In Engeland worden kunstenaars gesteund door bepaalde groeperingen, b.v. het brouwersgilde, en daar bloeit nog steeds een zinrijke uithangbordenkunstnijverheid wat o.m. het toerisme ten goede komt. Bekwame schilders scheppen er schitterend gekleurde, gezellig-aantrekkelijke borden van gehard hout (Daiken ;b), waarop, naast figuren, ook gedichten voorkomen. Bij ons hebben dergelijke uithangborden ook bestaan.

ook flauwe kul betekent). Boven elk zak stond respectievelijk "Liberté, Egalité en Fraternité". Als kritiek op het heersend regime was dat vrij gepeperd (Dewalhens; 130).

Ook wij hebben in de 19e eeuw de zgn. Franse borden overgenomen, doch men hield zich aan afbeeldingen die het zonder verklaring konden stellen. Aan een hoedenwinkel stak een reusachtig, roodgeschilderd hoofdedksel in blik uit; spekslagers herkende men o.m. door uithangstekens met de afbeelding van worsten; kruideniers hingen monsterkaarsen uit of grote suikerbroden. De schoenmaker liet een reuzenlaars en de slotenmaker een dito sleutel in blik of hout vervaardigen. En zo ging het door met handschoenen, pluimen, borstels en noem maar op (de Potter; b, 73). Vanaf de 18e eeuw hingen de parapluverkoopers (waarvan verscheidene van Italiaanse afkomst) een metalen, fel gekleurde paraplu of parasol boven de winkeldeur.

Het gebruik van geschilderde en gesmede uithangborden bleef tot heden doorwerken. Talrijke voorbeelden treft men aan in toeristische gebieden van Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk. Zoals we reeds eerder zagen, behoort het geschilderd bord vooral in Engeland tot de bloeiende traditie.

Over uithangborden in Vlaanderen schreef P. de Keyser in 1930 (de Keyser;a) "In de 19e eeuw en tot voor de eerste wereldoorlog hebben de herbergen en winkels (nu nog doorgaans alleen de herbergen) naast hun nummer, een naam bewaard, ofschoon hij in tegenstelling met vroeger nogal kleurloos is geworden. Het behoort tot de folkloristische zeldzaamheden wanneer de huisbaas aan de oude Vlaamse schilderachtige naam van zijn huis getrouw bleef." Ondertussen heeft men er in bepaalde steden (b.v. te Brugge), om toeristische redenen — en ook wel om esthetische — iets aan gedaan. Oude gevelstenen werden opgeknapt of volledig gerestaureerd en heel wat uithangborden werden in aantrekkelijke kleuren opnieuw uitgestoken.

Verplichtingen en misbruiken

Een heel aspect vormen de verordeningen en de daarbij behorende rechtspraak die gedurende eeuwen het gebruik van uithangborden bepaalden. In het oude Rome werd de onrechtmatige toeëigening van iemands uithangbord als bedrog bestempeld en kon men herstel eisen voor de geleden schade (Vandenbroucq; 3).

Tijdens de middeleeuwen was het uitsteken van een uithangbord verplichtend voor sommige handelaars. In 1393 werd een Engelse brouwer (Florence North) van Chelsea beboet, omdat hij geen bord had uitgehangen (Schevichaven; 10).

Vanaf de 15e eeuw moest zowat overal de overheid ingrijpen tegen de misbruiken : herbergiers en winkeliers concurreerden onderling in de afmetingen der borden. In de smalle straten van toen waren de vèr uitstekende en loshangende voorwerpen gevaarlijk voor de voetgangers en het gerij, vooral bij winderig weer. Gemeentelijke besluiten kwamen... en werden vergeten. Ondertussen werden de uithangborden met de dag groter en gezien de schaarse straatverlichting... Londen vaardigde daarom in 1760 een verordening uit waardoor de uitstekende borden moesten verdwijnen. Die ordonnantie werd waarschijnlijk weinig nageleefd aangezien er in 1762 in datzelfde Londen een uithangbordtentoonstelling werd gehouden die o.m. door de bekende schilder William Hogarth werd bevorderd. Of ging het om de oorspronkelijk grote modellen die ondertussen vervangen waren door kleinere specimina ? Vier jaar na deze expositie werd het echter menens. Elk uithangteken moest worden verkleind en tegen de muur vastgehangen. Parijs kende deze verplichting reeds vanaf 1761 (van Lennep; 89). De borden mochten niet verder dan vier duim uitsteken (Vandenbroucque; 27). Het was ook in Frankrijk dat men — vanaf 1567 ten tijde van Catharina van Medici — verplicht werd aan de griffie van de rechtbank aangifte te doen van zijn inzicht een herberg te openen. Bij deze formaliteiten moest men duidelijk zijn naam, voor- naam en adres opgeven en tevens het uithangbord vermelden (Vandenbroucque; 23).

Te Genève bestond sinds 1522 het verbod nog aan wijnverkoop in 't klein te doen, zonder uithangbord. Dat verbod werd in 1536 herhaald. Vanaf 1560 werd dat uithangteken ook verplicht voor hostelrieën, taveeren en broodbakkerijen (Vandenbroucque; 22). Dat had zonder twijfel iets te maken met de verplichte accijnzen die op voornoemde wijze enigzins te controleren waren. De 26e oktober 1547 besloten de Leden van Vlaanderen te Brugge dat de lasten op wijn, vlees en bier moesten betaald worden op de plaats van het verbruik, om elke ontduiking tegen te gaan, zowel van geestelijkheid als van burgers (S.A.G. "Nieuwen gheluwten bouck", anno 1547-1550). Een Amsterdamse keur van 1590 maakt ook melding van tappers die geen teken of krans hadden uitgehangen om de accijnzen te ontduiken (Schiltmeijer; 59).

Lodewijk XIV ondertekende in 1693 een ordonnantie waardoor het aanbrengen van uithangborden facultatief werd; twintig jaar tevoren was er nochtans spraak een inspecteur aan te stellen tegen te vulgaire afbeeldingen en te gemene tekens (Vandenbroucque; 23-24). Bij ons werden dergelijke maatregelen ook nog later getroffen. Een verordening van 1859, uitgevaardigd door het College van Burgemeester en Schepenen te Eeklo, verbood het plaatsen van uithangborden en andere opschriften zonder daartoe eerst de toelating te hebben bekomen. Er zou voortaan gelet worden op de eerbiediging van taal en zeden (de Potter; b, 62-63).

Wij weten dat in 1769 de Gentse heelmeesters een rekwest bij de

Schepenen van de Keure indienden om zich te verzetten tegen de "oneerlijke" praktijken van de barbiers die precies hetzelfde geelkoperen scheerbekken uithingen. Chirurgijns gebruikten een bekken bij het aderen. Sinds 1540 bestond er een keizerlijke ordonnantie waardoor de dokters verplicht waren een universitair diploma voor te leggen. Met de jaren vergat men de ordonnantie en de barbiers eigenden zich, naast de ambtsbezigheden, ook het geelkoperen uithangbekken van de heelmeeesters toe. In 1769 gaven de Schepenen van de Keure de Gentse heelmeeesters gelijk maar de barbiers kregen te toelating een blikken scheerbekken als herkenningsteken aan de deur te bevestigen (de Keyser; b). Durfde een barbier te Amsterdam de chirurgie uit te oefenen, dan werd zijn winkel voor drie maanden gesloten en het scheerbekken werd weggenomen (van Lennep; 90).

Op 26 september 1793 hebben de Fransen een besluit inzake uithangborden uitgevaardigd(11). Uit een tekst in Broeckaerts "Borgers in den Estaminé" kunnen we opmaken dat een dergelijk besluit vanaf 1795 ook in ons land van kracht was: "Dat alle Huyzen, Batementen, Hoven en zoo voords daer eenige tekens van Koningdom opstaen zoo als Leliën of andere, agt daegen naer dat de waerschouwinge aen de Propriëtarissen gedaen is, zullen geconfisqueert worden, indien die teekens niet geweert zijn" (Broeckaert; 123).

In 1812 bevalen de Franse autoriteiten te Gent dat alle opschriften op de huizen en alle uithangborden in het Frans moesten opgesteld zijn. Een Vlaamse vertaling werd toegelaten (de Keyser; b, 11). Het resultaat bleef niet uit. Tijdens de 19e eeuw en in het begin van de 20e waren de Franse uithangborden, vooral in de steden, aan de orde van de dag. Karel Waeri wijdde trouwens omstreeks 1895 een lied van honderd vierenveertig regels aan de Franse cafés in Vlaanderen (Waeri; 205-209).

Dit snobisme, die drang naar vreemde opschriften, is er niet meer uitgegaan. Hadden vroeger de Franse benamingen, met of zonder fouten gespeld, de voorkeur, dan kwam dat door de burgerij die in veel gevallen het Frans als voertaal gebruikte om zich te onderscheiden van de arbeidende klasse. Herbergiers en winkeliers hingen het hekken naar de wind. Zowel in letterlijke als in figuurlijke zin dan, want concurrerende uithangborden werden opnieuw soms storend groot. Toen men, in 1901, aan een winkel in de Veldstraat te Gent het "grootste bord van de stad!" plaatste, protesteerde Alfons Van Werveke in de krant(12). "Wij vragen een belasting op de uithangborden, berekend tegen vijf frank de vierkante meter!".

Vanaf de tweede wereldoorlog kwam er een kentering. De Franse

(11) "Alle uithangborden die tekens dragen van koningsgezindheid, feodalisme en bijgeloof zullen vernieuwd worden en vervangen door republikeinse symbolen. De uithangborden zullen niet meer vooruitspringend zijn, doch op de muren der huizen geschilderd" (Vandenbroucque; 29).

(12) "Volksbelang", 9 maart 1901.

teksten geraakten wat op de achtergrond. Ze hebben ze vervangen door Engelse en later zelfs door Italiaanse en Spaanse opschriften. Economische en sociale toestanden — o.m. de aanwezigheid van gastarbeiders —, het langer schoollopen, de radio en televisie en zeker ook de vrij algemene reislust naar het buitenland zijn daar niet vreemd aan⁽¹³⁾.

BRONNEN (Tijdschriften zijn vetjes aangeduid)

H.W. Alings,

- (a) Gevelsteen, Winkl. Prins Encycl., Amsterdam 1950, 478-481
- (b) Uithangteken, idem, 1953, 741
- (c) Amsterdamse Gevelstenen. Amsterdam, 1949

K. Broeckaert,

Borgers in den Estaminé, Antwerpen, 1922

L. Daiken,

- (a) The Inns of Britain: Signs of Welcome, Coming Events in Britain, London, Oct. 1956, 28-31
- (b) The men who paint the Inn Signs, Coming Events in Britain, London, Nov. 1955, 32-35

M. Deruelle,

Vlaamsche Kunst, Gent, 1942

P. Dewalhens,

Introduction à l'histoire des rues et enseignes à Tirlemont, Standen en Landen, Leuven, 1964

V. Vander Haeghen en A. Heins,

Anciennes façades gantoises, Oude Gentsche Gevels, Gent, 1907

H. Jordan,

Über römische Aushängeschilder, Berlin, 1871

P. de Keyser,

- (a) Uit de Folklore van de Gentsche Stammees, Volksalmanak, Vooruit, Gent, 1930
- (b) De Folklore der Uithangborden, Oostvlaamsche Zanten, Gent, 1934, 2-32

J. van Lennep en J. Ter Gouw,

De Uithangteekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd, Amsterdam, 1868

F. de Potter,

- (a) Gent van den oudsten tijd tot heden, Gent, 1901
- (b) Het Boek der vermaarde Uithangborden, Gent, 1861

A. Rutgeerts (pseudoniem: A. van Hageland),

Vlaamsche Uithangborden en Gevelstenen, Brussel, 1943

H.D.J. Schevichaven (pseudoniem: Jacob Larwood),

The history of signboards from the earliest times to the present day, London, 1866

J.R. Schiltmeijer,

De Gevelstenen spreken, Amsterdam, z.d. (1970 ?)

---

(13) In oktober 1974 werd er in de Provincieraad van West-Vlaanderen een voorstel ingediend tot het opleggen van taks op elk uithangteken dat niet in het Nederlands is opgesteld. Een bedrag van 5.000 fr. minimum per uithangteken werd ter beslissing onderworpen. Het voorstel werd doorgestuurd aan de Bestendige Deputatie.

J. de Smet.

Bijdrage tot de Gentse Huisnaamkunde van de Middeleeuwen tot het Nieuwe Regime, Gent, 1953-54 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling)

A. Vandenbroucque,

Des enseignes des commerçants et de la concurrence déloyale par l'usurpation d'enseignes, Reims, 1899

K. Waeri,

Kluchtige en politieke Liederen, Gent, 1899

S.A.G., Stadsarchief Gent,

(a) Nieuwen gheluwen Bouck, 1547-1550

(b) Gildeboek van de Pijnders, Lijst der Brouwerijen, 1494

L. HOSTE

Gent

Boekbespreking

Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven onder leiding van Prof. Dr. K.C. Peeters.

Deel XVII. Brabantse Tijdschriften 1921-1960 : a. Brabantsche Folklore, b. Jaarboeken van Diest, Gedenkschriften van Halle, door Lic. J. Watté. Centrum voor Studie en Documentatie, Antwerpen, 1973, XVII-372.

De Brabantse tijdschriften treden niet gelijkmatig aan. Eigen schoon en De Brabander verschenen als nummer VI. Thans krijgen we een tweede als nr. XVII. De Brabantse Folklore geldt enigszins als een eenmanswagen, want van 1921, de datum van de oprichting af, tot zijn heengaan in 1951 heeft Albert Marinus sterk zijn stempel op dit tijdschrift gedrukt. De Provinciale Dienst beperkte eerst zijn opzoekingen inzake volkskunde in hoofdzaak tot liederen, humor, volksgeloof. Alle burgemeesters in de provincie ontvingen een rondschrijven met de klemtoon op het bewaren en verzamelen van wetenswaardigheden uit het verleden en de eigenaardigheden van het volksleven. Een paar jaar verscheen een Franse en Vlaamse uitgave. Het tijdschrift verscheen niet van 1940 tot 48, en van 1951 tot 1957. J. Watté omlijnt bondig, maar nauwgezet de bijdrage van dit tijdschrift tot de studie van de volkskunde.

De bijdrage ligt vooral in de persoonlijkheid van Albert Marinus, gezagheb-

bend in binnen- en buitenland op basis van zijn teoretische geschriften waar het psycho-sociologisch standpunt naar voren treedt: "als de feiten beschreven zijn, dienen ze uitgelegd te worden. Na het hoe komt het waarom". Hoe Albert Marinus tot deze opvattingen gekomen is, valt moeilijk te achterhalen, stipt de auteur aan. Er bestaat een bepaalde overeenkomst tussen zijn psycho-sociologische methode en die van de Franse vorser A. Van Gennep. Albert Marinus herhaalde aan de hand van menige gegeven zijn opvattingen in verband met materiaalverzameling en methodiek: "Elk feit vergt een onderzoek ten opzichte van de vervormingen in de tijd, maar de psycho-sociologische zijde van het onderzoek blijft de belangrijkste", tekent hij aan. Naast deze voorman treffen we als medewerkers C. Buvé, R. Foncke, A. Van Gennep, J. Gessler, A van Hageland, F. Hendrickx, P. Hermant, P. de Keyser, J.-Ch. Peeters, L. Stroobant, L. Crick, Em. van Heurck, M. Peremans, C. De

Vuyst, en anderen.

Het Jaarboek van de Diesterse Kunstkring (I-1928/29 — XII-1940) en de Gedenkschriften van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Halle (I-1924 — XIV-1939) kunnen we vergelijken in het feit, dat ze beide geen twintigjarig bestaan hebben gekend en dat ze in hoofdzaak én Diest én Halle met de onmiddel-

lijke omgeving behandelen van velerlei standpunten uit, ook van volkskundig standpunt uit. Het Jaarboek besteedt er heel wat aandacht aan, de Gedenkschriften heel wat min. Om de aard van deze bundels te situeren nemen we een ongewone maatstaf: samen hebben ze drie recensies laten verschijnen.

Renaat van der Linden

Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven, onder leiding van Prof. Dr. K.C. Peeters.

Deel XVIII. Tijdschriften Antwerpen-Stad (1850-1960) door Lic. L. De Clercq. Centrum voor Studie en Documentatie, Antwerpen, 1974, CLVII-483.

Deze uitstekende Bibliografische reeks heeft reeds allerlei criteria als vertrekpunt genomen: een tijdschrift in zijn geheel of over een beperkte periode, een provincie, een reeks provincies (Zuidnederlandse toeristische tijdschriften). Thans treedt een stad vooraan en welk een stad! 70 tijdschriften heeft de auteur geëxcerpeerd en 42 bleven er over met waardevolle volkskundige bijdragen. Daarvoor alleen reeds verdient L. De Clercq onze hulde en dank, maar daarnaast heeft hij een inleiding geleverd van meer dan 150 bladzijden en dat is een tweede prestatie van de bovenste plank. Hij ziet of hoort niet alleen de havenstad, maar heeft alle andere hoeken en steden er bij betrokken: Gent en Brugge, Hasselt, enz. om de eenvoudige reden, dat hoofdstuk I De Volkskundebeoefening te Antwerpen (1850-1960) in de ruimte en in de diepte grijpt langs zes hoofdstukken: a) De toestand vóór 1850. — b) Antwerpen als literair en vlaamsgezind centrum. — c) Het 'Taalverbond' en het tijdschrift 'Volkskunde'. — d) Van het 'Conservatoire de la Tradition populaire' naar het Antwerpse 'Museum voor Volkskunde'. — e) Naar een volwaardige wetenschappelijke beoefening van de volkskunde. — f) Besluit. Dit overzicht en inzicht beslaat dertig bladzijden, alleen pas om ontstaan en verloop, aard en waarde, pioniers en voorlopers en meelopers van de volkskundebeoefening keurig te schetsen.

De auteur vertrekt met de Duitse ge-

leerden na 't begin in Gent en de tegenhanger in Leuven, waar Antwerpen, een derde centrum, pas na 1850 belangrijk wordt. Het gaat er om allerlei factoren: verschuiving van generaties, ingreep van letterkundigen, met een kenmerkend verschil tussen Gent en Antwerpen, de invloed van uit Luik langs de 'Ecole normale des humanités' (o.a. J. Vercoulle en A. Gittée), de rol van Pol de Mont in en buiten het Atheneum, (dank zij de uitstekende studie van G. Schmook: De driehoeksverhouding Pol de Mont-Aug. Gittée-Alf. de Cock. Kon. Vl. Ak. Taalen Letterk. Gent, 1952), de invloed van Max Elskamp en omgeving, van Victor de Meyere, de groei van Volkskunde, tot de huidige tijd met o.a. het Instituut voor Volkskunde. De auteur heeft m.i. terecht de lijn tot op heden doorgetrokken. om de droom van enkelen uit de vroegere periode, o.a. van Alf. de Cock, thans vertegenwoordigd te zien langs en in Prof. dr. K.C. Peeters die niet alleen op internationaal vlak bundelde, met de SIEF (Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore), maar ook in het Instituut met de universiteiten. Na het leggen van de basis door allerhande personen en akties straalt er thans de bekroning.

Deel II schikt de 42 periodieken in vijf groepen op grond van hun strekking en inhoud, zo a) geschiedenis en oudheidkunde, b) Antwerps patrimonium en heemkunde, c) niet-kulturele groepen. d) algemene kulturele, taal- en letterkunde, e) zelfde thema als d) maar niet

aan een vereniging gebonden. Het springt terstond in het oog, dat geen enkel tijdschrift als zuiver volkskundig aantreedt. Daar komt aldus heel veel okkasioneel materiaal om de hoek zien. Na de rechtvaardiging van dusdanige indeling treedt tijdschrift na tijdschrift op, met het ontstaan, gebeurlijk hoogtepunt, en eventueel verdwijnen. Dat is een geschieden- en volkskundige verkenning van Antwerpen op zichzelf. De stadsarchivaris Floris Primus met zijn "Antwerpsia — Losse Bijdragen tot de Antwerpse Ge-

schiedenis" verdient een speciale vermelding. Geen enkele naam zal in een index van auteurs die evenaren. Deel XVIII bestrijkt een eeuw, grondig voor zover het kan, een stad, veel meer dan dat domein, maar met de raaklijnen naar vele plaatsen en personen, zodat de titel metropool (moederstad) er vaardig en waardig tot zijn recht komt. L. De Clercq heeft nieuw licht doen stralen, met de glans van 42 tijdschriften dan!

Renaat van der Linden

BEIRENS Gerard: Bibliografie van Dendermonde, 1974, 534 blz. Uitgave in eigen beheer: Pastoor Claeyssstraat, 43, 9330 Dendermonde.

Dendermonde, vroeger reeds gekend als handelscentrum en sterk bastion, is een bibliografie ten volle waardig, ook als hoofdplaats van de omliggende dorpen.

De bibliografie wint aan belang vermits brand de befaamde bibliotheek, de zgn. *Dendermondiana* in september 1914 heeft vernield. Sindsdien is men er nooit in geslaagd alle werken m.b.t. Dendermonde samen te brengen. De documenten zitten verspreid tot zelfs buiten onze grenzen. Zelfs van een analytische of systematische kataloog is geen sprake, zodat het werk van de auteur, G. Beirens, des te verdienstelijker is. Met deze bibliografie heeft de samensteller een praktisch werkinstrument geleverd voor de lokale geschiedschrijver, voor de volkskundige, kortom voor elkeen die « Dendermonde » wil bestuderen.

Het streven naar de hoogst mogelijke volledigheid komt tot uiting in deze bibliografie welke boeken en artikelen

bevat, verschenen tussen de periode 1612-1970. Hij heeft zich niet tevreden gesteld met het verzamelen van werken over Dendermonde of door Dendermondenaars; terecht heeft hij ingezien dat heel wat wetenschap op een kwasi steriele wijze opgeborgen ligt in tijdschriften en zeldzame 19de eeuwse kranten.

In deze bibliografie is biezonder praktisch de depotvermelding waardoor men onmiddellijk de gezochte drukwerken kan terugvinden.

Het proefschrift (tot het bekomen van het graduaat in de Bibliografische en Bibliotheconomische Wetenschappen aan de Prov. Bibliotheekschool van Brabant) brengt niet minder dan 4.000 titels samen. Het werd voorzien van een auteurs- en onderwerpsindex. Vooral de trefwoordenlijst heeft de materie op een verzorgde en vooral overzichtelijke wijze geordend, wat in ruime mate de praktische bruikbaarheid in de hand werkt.

J De Vuyst

HAAS, Gerard de, Kledingmode en maatschappijverandering. Katernen 2000, 1974, nr. 3, Werkgroep 2000, Amersfoort, 23, 8 ill.

'Kleren maken de man', luidt een spreekwoord. En de vrouw dan? Aanleiding tot deze studie vormde een essay van Geo Widengren waarin o.a. de overeenkomsten van de narrenkap en de capuchon van de monnikspij beschreven waren, en verder de overeenkomst tussen

een afbeelding van koning David op de wanden van een synagoge bij de Eufraat en een clownspop, een geschenk van Sint-Niklaas heden. Koning David bleek gelijkaardige klederen als de pop te dragen. Deze vaststellingen leidden de auteur tot het "Strukturalisme". Met kledij

merkt u twee punten tegelijk op: hoe iemand wil dat anderen hem zien en hoe hij (zij) zichzelf wil zien. Daar is vrijheid van het individu en het voorschrift van de mode(wet). Welke elementen beïnvloeden dit besluit om dit of dat te dragen? De schrijver speurt naar de structuren in het "besluitvormingsproces" inzake kledingsmode en kledingskeuze. De moderne filosofie met het strukturalisme met Lévi-Strauss wordt bij het vertrekpunt gehaald, de "Inleiding tot de kultuurpsychologie" van Han Fortmann, de strakke traditie in het dorp Staphorst, de hippies, enz. Het lappenkleed wordt ontleend van de Islamitische mystici af, langs de Arabische naam, de saters op de muurschilderijen in Pompeï,

tot het langs de troubadours en harlekijnspelers en pierrots tot onze tijd doordringt. Attributen en varianten van lappenkieren krijgen een uitvoerige beurt, met de spits oplopende muts en de schoenen met oplopende neuzen, bij boeren, priesters, de oproerkraaiers van de Franse revolutie, enz. De ontwikkeling van de neus te snuiten, van de zakdoek zien we bij de adel en de bredere maatschappijlagen. Cultuur en kultuuroverdracht, economische en militaire suprematie, goede smaak en zeden, relatie tussen adel en burgerij en lagere klassen en andere factoren wijzen aan hoe de kledingsmode een vaste schakel vormt in de maatschappij en de bestendige wijziging.

R. van der Linden

BEIRENS. G., Gids van de Belgische Bibliotheken.

Om het publiek, bibliotekarissen en volkskundigen een repertorium ter beschikking te stellen, dat hen in staat stelt de verscheidenheid, de overvloed aan bronnen en andere diensten geboden door de Belgische Bibliotheken beter te kennen, besliste de Vereniging van ARCHIVARISSEN EN BIBLIOTEKARISSEN VAN BELGIE dit werk uit te geven in de reeks van de Gidsen van Archief- en Bibliotheekwezen in België.

Dit onderzoek richtte zich naar de bibliotheken, toegankelijk voor het publiek, zowel de Openbare als de Wetenschappelijke en de Speciale Bibliotheken.

Het werk zal negen delen omvatten, één per provincie. In ieder deel zullen de gegevens gerangschikt worden per gemeente in alfabetische volgorde.

Het werk beantwoordt aan 26 vragen: 1. Naam van de Bibliotheek. 2. Aard van de Bibliotheek. 3. Organisme. 4. Naam van de Bibliotekaris. 5. Naam van de Medewerkers. 6. Toelatingsvoorwaarden. 7.

Openingsuren. 8. Sluiting. 9. Leeszaal. 10. Gebruikt stelsel. 11. Catalogi. 12. Aantal banden. 13. Tijdschriften. 14. Leendienst. 15. Niet opgenomen. 16. Kollekties, Handschriften, Oude drukken. Archiefkollekties. 17. Reprografietoestellen. 18. Leesapparaten. 19. Audio-visuele materialen. 20. Opmerkingen.

Formaat 30 x 21

Prijs voor Oost-Vlaanderen	265 fr.
West-Vlaanderen	265 fr.
Limburg	212 fr.
Antwerpen	265 fr.
Brabant	318 fr.
Liège	317 fr.
Hainaut	265 fr.
Luxembourg	106 fr.
Namur	106 fr.

Adres van bestelling:

ARCHIEF- EN BIBLIOTHEEKWEZEN
IN BELGIE

KEIZERSLAAN, 4 B-1000 BRUSSEL.
J. Van Effelterre.

Volksgeneeskunde vroeger en nu

In het begin van de 20e eeuw is de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen het spoor van de pionier en grote volkskundige vorser Alfons de Cock gaan bewandelen en heeft hij de herinnering aan deze grote Vlaming levendig gehouden. De liefde en de belangstelling van Alfons de Cock gingen naar eigen volk. Alles wat dat volk beroerde, zijn zeden en gewoonten boeiden hem.

Alfons de Cock heeft als eerste in Vlaanderen de weg naar de studie van de volksgeneeskunde aangetoond.

Wanneer wij de Nederlandse Volkskundige Bibliografieën(1) nakijken, vinden wij een schat van gegevens die tot de volksgeneeskundige discipline behoren. In het jubilerend tijdschrift Oostvlaamse Zanten zijn op een wetenschappelijke verantwoorde wijze, bijdragen geleverd die een kostbare bron vormen voor de volkskundige, maar ook voor de beoefenaars van de geschiedenis van de geneeskunde. Het is verheugend vast te stellen dat de volksgeneeskundige bijdragen worden opgenomen in "Current Work in the History of Medicine" een internationale bibliografie van het "Wellcome Institute" te Londen(2).

Het zoeken naar hulp en genezing is zo oud als het bestaan van de mensheid. Reeds in de prehistorie was de geschiedenis van de geneeskunde, de geschiedenis van twee mensen : één die lijdt, één die mede lijdt, die helpt en bijspringt. Bovenzinnelijke begrippen speelden aanvankelijk een grote rol en zo zien wij dat godsdienstige begrippen in de volksgeneeskunde meespelen. Inwendige ziekten en verwondingen waren door een kwade geest (demon) veroorzaakt. Uit vrees voor de dood, was de mens ervan overtuigd, dat het leven, zelfs tegen Gods wil, kan worden verlengd. Hij raadpleegde de dienaren der mysteriën, der geheime plechtigheden, astrologen en duivelbezweerders. Van deze genezers treffen wij afbeeldingen aan in de grot van de "Drie Broeders" in de Franse Pyreneeën. Uit het geloof in wonderen, dat als bijgeloof is blijven hangen, is de kwakzalverij en de volksgeneeskunde een feit. Uit de behandelingsmethoden van de oude "tovenaars" groeide een geneeskundige empirie.

Het eerste en eenvoudigste geneesmiddel waarnaar de mens in zijn nood greep, was de plant. De oudste artsenijen zijn van plantaardige

(1) Deel VI. Peeters, Lea : Eigen Schoon en de Brabander. (1911-1960) Antwerpen 1968.
Deel VII. Lic. Renaat van der Linden : Oostvlaamse Zanten. (1926-1960) Antwerpen 1970.

Deel IX. Lic. H. Noels : Zuidnederlandse Tijdschriften voor 1850. Antwerpen 1970.
(2) Jg. 1972 : nrs. 73 en 74; jg. 1973 : nrs. 77, 79 en 80; jg. 1974 : nr. 83.

oorsprong : bladeren, wortels, kruiden en gewassen. De kruidenafkooksels van onze voorouders werden onze groentensoep. Sedert Hippokrates bleek gerstentisane een uitstekend middel tegen allerlei kwalen. De primitieve volksgeneeskunde verschilt naargelang het een landbouwers- of jagersvolk betreft. Naargelang van de evolutie kwamen de sociale verhoudingen meespelen, zo ontstond een verschil tussen de volksgeneeskunde van de stadsmens en die van de plattelandsbewoner. In de middeleeuwen stond de didactische poëzie in een grote gunst. Men schreef in leerdichten over de vakken van de toenmalige menselijke kennis; de monnikengeneeskunde had een grote invloed onder het volk. Verschillende metafysische opvattingen geven vorm aan een supranaturalistische ziekteleer. Men verdeelt gewoonlijk deze metafysische volksgeneeskunde in de naturalistische groep, waarbij de organische als de anorganische wereld als beziel wordt gedacht; en de supranaturalistische groep, die aan bovennatuurlijke, goddelijke krachten het ontstaan van ziekte en gezondheid toeschrijft.

De gebedsgenezing is een bij uitstek geliefde volksterapie, de grondslag zoekt men in de Bijbel : Exodus Hfdst. XV, vers 26 : " Ik ben de Here, uw heemeester ". En uit de algemene brief van de apostel Jacobus wordt aangehaald : " Bidt voor elkander, opdat gij gezond wordt ". Deze woorden werden letterlijk in vertrouwen opgevat. Maar wijst de Bijbel niet veeleer op het zedelijk ziek zijn dan op de lichamelijke kwalen die de volkse interpretatie is ? Sekten als " Christian Science " (Christelijke wetenschap) negeren totaal de materie en beweren dat ziekte een onwerkelijkheid is die de mens een werkelijkheid toeschijnt, daarvoor raden zij aan te bidden en de ziekte zal verdwijnen. Volgens hen zijn een gezwel, een ontwrichting, pijn, duistere inbeeldingen van een sterfelijk denkvermogen en die zullen vlieden voor het gebed.

Voor de middeleeuwen is het zeker dat de volksgeneeskunde vanuit dit standpunt dient te worden benaderd. Later staat tegenover de metafysische, de fysische volksgeneeskunde die gekenmerkt wordt door objectieve en subjectieve waarnemingen. Wij komen dan tot twee groepen :
1° de empirische volksgeneeskunde, die alleen steunt op ervaringen, overleveringen en experimenten.
2° de rationalistische volksgeneeskunde, die naast de ervaring gebruik maakt van geheimzinnige, ten dele metafysische begrippen.

In de loop van de tijden vinden wij heel wat uitzonderlijke individuen, wijzen, ouden van dagen, kwakzalvers allerhande, bezweerdere, barbiers, enz. die door eigen vindingrijke middeltjes de mens trachten te helpen.

De moderne mens zoekt vaak heil bij pendelaars en " krakers ", de zogenaamde chiropractors. Hoeveel mensen uit Vlaanderen trekken niet naar de neger, kraker te Rijsel om genezing van een pijnlijke rug. On-

langs zag ik bij een vrouw te Oosterzele die de Rijselse kraker had bezocht, een uitnodiging voor een Mis ter intentie van de door de kraker behandelde patiënten, bij de uitnodiging stak een "sanktje" met zijn afbeelding.

Men staat versteld hoe verbreid en veelvormig nog genezers van allerlei slag voorkomen. Niet alleen in onze grootsteden maar ook op afgelegen dorpen treft men ze aan. Elektrohomoepaten en magnetopaten zelfs christian-scientisten lokken een dankbaar publiek aan. De een geneest met behulp van de wichelroede, de andere door het aanraden van het dragen van metalen plaatjes uit koper, zink of tin.

De huidige wonderdokters hebben geen trommelgeroffel meer nodig als bij de Schamanen (tovenaar-geestesbezweerder bij de Mongoolse volkeren), in plaats daarvan knetteren elektrische vonken en werken vernuftige toestelletjes die indruk maken. Achter dit alles werkt de macht van het woord van de wonderdoener. Het geheim van het succes ligt in de "psychische oplading" die de hulpzoekende mens er ondergaat. Het goede woord, de handelingen en de hele persoonlijkheid van de wonderdoener, zijn de drijfkracht die een gestoord levensbedrijf weer harmoniseert, zodoende terug krachten schenkt wat bij de zoekende en zwakke mens ontbreekt.

Zo vernam ik onlangs dat een meisje dat hevige aanvallen van pijn in de maagstreek had en ook zenuwtoevallen, door haar oude tante naar een wonderdokter werd gebracht. Het kind kreeg kruiden en genas.

Een bonte rij van genezers waarin het volk gelooft, vormen de rijke stof voor nader volkskundig onderzoek. De buurvrouw die vieze mid-deltjes aanraadt; het boertje, dat vroeger koeien behandelde en nu aan zieke mensen zijn voorschriften geeft; de gezondheidsbidders, die tegen vergoeding op beeweg trekken; de deftige mijnheer, die een of ander geneeskrachtig poeder adverteert; de kruidenman die biologische kulturen aanlegt; de marktkramer met zijn smeersel tegen "rimmetiek" en zijn bollen tegen de hoest, zijn welbespraaktheid laat niet twijfelen aan de degelijkheid van het produkt.

Wie zich kritisch rekenschap geeft van hun doen en laten, hun geschriften, advertenties en ziektegeschiedenissen, leert dat in het scheppen van kunstmatige ziektebeelden het zwaartepunt van hun pseudo geneeskunde te vinden is. Sommigen deden of doen het belangloos uit overtuiging, anderen verdienen of verdienen er een flinke stuiver mee en weten de goegelovige gemeente uit te buiten. Het proces tegen de Nederlandse kruidendokter Van Moosdijk ligt nog iedereen in het geheugen.

Kwakzalvers, tandentrekkers, keisnijders en piskijkers waren op onze jaarmarkten, kermissen en openbare vergaderplaatsen erg gegeerd. De Amerikanen noemen hen "the Horse and Buggy doctors" de paarden-kardokter, een hansworst lokt met het snerpend geluid van een trom-

pet of met een krassende viool op zondag, na kerktijd, de boeren naar een stellage boven op hun koets. Dan treedt in een scharlaken kostuum, stijf met goud geborduurd, de wonderdokter op. Hij verhaalt aan al diegenen die de lust hebben om zulks te geloven, welk een man hij is, welke kuren hij gedaan heeft; hij verzekert hen, dat hij zijn goede raad voor niets geeft en slechts de medicijnen laat betalen, waarbij hij zich met een kleine winst vergenoegt. Zijn medicijnen verheft hij met de uitgezochte namen hemelhoog, daar is geen ziekte, die hij niet in staat zou zijn te genezen. Omgekochte bedelaars laat hij op zijn toneel verschijnen die gegeven door zijn raad en medicijnen genezen te zijn en die zich dankbaar betonen. Ter genezing van lint- en kinderwormen toont men hele bokalen vol wormen, wie 's anderdaags na gebruik van de remedie een grote fles wormen kon brengen, kreeg een premie. "Tissens" is nog niet uit het geheugen verdwenen, de oudere Gentse generatie spreekt nog steeds van "thee van Tissens".

In onze gewesten liep het volk in massa naar de zittingen van de wonderdokter die "Sequah" heette; hij vertegenwoordigde de Amerikaanse "Sequah Company". In een rijtuig bespannen met vier paarden reedt hij door de stad naar zijn hotel; naar de zaal waar hij optrad trokken de studenten zelfs zijn koets. Sequah was een aantrekkelijke verschijning op het podium, achter het toneel masseerde hij de cliënten. Hij was door velen bewonderd en zijn portret prijkte in de winkels. De jongens op straat zongen :

" Heb je pijn in je benen,
Heb je reumatiek,
Ga naar Sequah henen :
Hij geneest je met muziek".

Boerke Sutters is een eenvoudige landman, hij woonde op een pacht-hoeve te Eeklo in het Vrouwenstraatje, hij kent geen A noch B, nochtans bezit hij de kracht om door enkele aanrakingen met de handen alle tandpijn en alle pijn door brandwonden veroorzaakt op de slag te doen ophouden. Honderden mensen uit de omtrek zochten bij boerke Sutters genezing⁽⁴⁾. Zijn therapie voor tandpijn bestaat erin, de vinger te dompelen in koud water en daarmee de pijnlijke tand aan te raken, pijnen door brandwonden veroorzaakt behandelt hij met de hand van speeksel te voorzien en daarmee het verbrande lichaamsdeel te overwrijven. Arme mensen behandelt boerke Sutters gratis, aan de rijken vraagt hij een aalmoes ten gunste van de behoeftigen.

Het aflezen van de ziektegeschiedenis door het bekijken van de urine is een zeer oud gebruik. In de middeleeuwen werd daaraan een overdreven waarde gehecht en de kwakzalvers en piskijkers wisten ge-

(3) Zie ook L. HOSTE, Sequah en het Museum voor Volkskunde te Gent, OVZ XLVI (1971) 66-69.

(4) De Klauwaert. Eeklo 21-III-1858; blz. 3

durende vele eeuwen met deze werkwijze het volk te bedotten⁽⁵⁾. Het bekijken van een flesje urine is nog in zwang en het zijn de Arabieren die via de school van Salerno deze onderzoeksmethode naar het westen brachten. Volksbotaniek en volksgeneeskunde zijn zeer met elkaar verwant, De Cock had dit spoedig begrepen, zijn studie over "Flora in de Dendervallei" was een voorafgaande materiaalverzameling tot zijn boek "Volksgeneeskunde in Vlaanderen". Het is merkwaardig hoe hij wetenschappelijk nagaat wat de inwoners van de betreffende regio over planten afwisten en deze praktisch wisten te benutten. Zijn werk is een schatkamer van gegevens over een tijd waarin het volksleven een andere dimensie kende dan heden. Net als vroeger zijn in de volksbuurten van de stad en op de dorpen nog mensen te vinden die raad weten tegen alles en nog wat en waarbij men te rade gaat. De raad van een buurvrouw of een vroedvrouw wordt in menig volksmidden bij voorkeur opgevolgd.

In de late middeleeuwen traden vroedvrouwen en reeuwers op als bedelers van kruiden, die eerder specerijen dan geneeskrachtige medicijnen waren⁽⁶⁾. De vroedvrouw uit hoofd van haar beroep had nauw contact met de volksmens, zij werd door hem in nood en ziekte geraadpleegd. De volkswrouw had een blind vertrouwen in deze geboortehelpers, zo een vertrouwen vinden wij heden nog terug op veraf gelegen buitens.

Er zijn mensen die bij ziekte de slogan huldigen van "laat de natuur haar beloop", er staan kruiden genoeg in Gods natuur om te gebruiken en helpen veel beter dan al die flesjes en poeders van de dokter. Vooral onder de aanhangers van bepaalde sekten wordt deze gedachtengang aangetroffen.

De propaganda voor biologische cultuur van kruiden, groenten en gewassen brengt met zich mee dat heden nog menig kruid wordt aangekweekt en verzameld, lindebloemen, vlierbloemen en bessen, muntekruid, duizendguldenkruid, klis⁽⁷⁾, leverkruid, enz. worden heden als geneesmiddel in wintervoorraad aangelegd. In dag- en weekbladen staan aankondigingen voor kruidenthees en schoonheidsmiddelen op basis van allerhande kruiden, waaronder de zeewier zeer in trek is gekomen. In de "Denderbode" van 17 mei 1885 lezen wij de aanbeveling van hierna volgend middel: "Eenvoudig geneesmiddel tegen de vijt"; "... blaeren van labboonen (ook platteboonen of boeretenen genoemd) in een pot zetten, kokend water erop gieten, en er den zieken vinger indompelen zoohaast men de warmte kan verdragen. Men houde het water gedurende twee uren warm op de stoof, en late den vinger er zoolang in." In andere

---

(5) A.G. Homblé: Uromantie ofte Piskijkerij in Volkskundige Kontekst. De Bra-Folklore (Brussel) nr. 201, maart 1974.

(6) A. Dewitte: De Geneeskunde te Brugge in de Middeleeuwen. Brugge 1973.

(7) Klis = Galium aparine (L.). Ook kleefkruid genaamd, plakkruid in Oost-Vlaanderen. Zie ook Dodoens 1644.

bladen vinden wij de slogan " Geen rode neus meer 's Winters met de lekkere Dennenthee "(8), of " Een nieuwe crème met zeewier brengt verlichting en versterking voor uw pijnlijke voeten "(9). In een middel tegen verstoptheid vindt men Indische kruiden aanbevolen(10). Om het geloof in deze produkten te prikkelen wordt meestal in deze aankondigingen bijgevoegd te verkrijgen in alle goede apoteken.

In de volksgeneeskunde van vroeger werden er ook zaken gebruikt die onze huidige begrippen te boven gaan, zoals urine, mummiepoeder, hondendrek, mensenvet, poeder van mensenschedels die een gewelddadige dood stierven, pieren en wormen, adderpoeder, enz. Onder de oude volksgeneesmiddelen treffen wij een hele gamma wanremedies aan; zo bijvoorbeeld : om bij kinderen de stuipen te genezen, snijdt men levende jonge duifjes de buik open en legt die bloedend, met de warme ingewanden op de voetzolen van het zieke kind. Ontstoken ogen zal men wassen met sneeuwwater dat men in maart verzamelt; het geloof in dit middel is nog niet uitsterven. Wie last heeft van reumatiek slaapt met een hond in 't bed. Een zegspersoon in een afgelegen dorp, wist mij te vertellen van een smid die zijn hond in bed nam om zijn reumatiek over te nemen, hij verzocht om ontheffing van hondenbelasting op grond dat hij zijn hond als geneesmiddel gebruikte. Ik ken een kleermaker die aan asthma lijdt en met zijn zwarte kat slapen gaat om zijn genezing te bewerken. De brave man is niet te overtuigen dat katten voor bepaalde vormen van asthma aanleiding zijn.

In de volksgeneeskunde van vroeger was men ook de mening toegedaan dat genezing kon worden verkregen door voorwerpen die dezelfde kleur, vorm, naam of natuur van de ziekte vertoonde. Dat noemt men de signatuurleer. Een voorbeeld : tegen geelzucht drinkt men een afkooksel van stinkende gouwe omdat het sap van deze plant geel ziet. Rode wijngaardbladeren in rode wijn is goed tegen bleekzucht of bloedarmoede. Tegen longziekten neemt men bij voorkeur thee van longkruid waarvan de bladeren het uitzicht van een long vertonen.

Zijn het niet de alchimisten, wijsgerige dromers en dwepers die wij als voorlopers van de huidige scheikunde mogen beschouwen ? Uit de drekapotheek van vroeger en haar toepassingen in de volksgeneeskunde distilleert de industrie nu allerhande middeltjes, denken wij maar aan de urine van zwangere vrouwen waaruit hormonenpreparaten worden gefabriceerd.

Het is een verschijnsel in de volksremedieboekjes, dat de recepten aangroeien naar gelang van de auteurs. Wanneer men dacht een nieuw recept te hebben gevonden, werd het bij de reeds bestaande toegevoegd en opgetekend. Om de bronnen van deze voorschriften te achterhalen

---

(8) Het Volk, Gent 25 februari 1974.

(9) idem, Gent 24 april 1974.

(10) Margriet. nr. 10, 8 maart 1974 Amsterdam.

zou men dienen terug te gaan tot de onoverzichtelijke massa van receptariën en antidotariën, niet alleen die van eigen, maar ook van de ons omringende landen. Sommige schrijvers lieten het door hen als onbruikbaar geacht materiaal gemakkelijk achterwege en lasten in hun schriften materiaal in uit andere bronnen, meestal uit mondelinge overlevering, zodat wij over een grote diversiteit van volksreceptaria komen te beschikken.

Vanaf de 16e eeuw was de verspreiding van volksremedieboekjes een lonend bedrijf. Er waren van die boekjes die de puurste nonsens vertelden en toch over een grote verspreiding in menige herdruk de uitgevers en goede winstmarge bezorgden. Denken wij aan de "Troost der Armen" van *Simons*(11). Andere boekjes stonden wel enigszins op een hoger peil, zo bijvoorbeeld het "Handboekje voor Lijdende" van *Kapelaan J.M.L. Van den Bosch*(12), nog treft men in menig gezin het boek van de *Gentse Dokter W. De Baets* aan, dat verscheen in afleveringen tussen beide wereldoorlogen bij de drukkerij "Veritas" te Gent. Het is vanzelfsprekend dat voor de studie van de volksgeneeskunde deze boekjes van onschatbare waarde zijn. Vele van die boekjes steunen op overleveringen en de oudste vinden ook wel hun ontstaan bij de middeleeuwse kloosterschriften en later bij de 16e en 17e-eeuwse traktaten.

Indien men enerzijds alle geneeskundige gebruiken van het platte land verzamelde en anderzijds alle oude boeken over geneeskunde, hekserij en volksdevotie zou doorbladeren om al de bijzonderheden met elkaar te vergelijken, hoeveel feiten en bijzonderheden zouden dan buiten de vergelijking vallen ?

Wij zien in de middeleeuwen het wonder machtig opbloeien, oeroude heidense overleveringen vermengden zich met christelijke voorstellingen. Koningen, priesters, vrome mannen en vrouwen hadden wandelend in de voetstappen van de Heer de kracht, door het woord en de handenoplegging zieken te genezen. Hun kracht reikte over de dood heen. De Roomse kerk kende een groot aantal wonderdoeners. Op de duur treedt precies als in de geneeskunde van de 20e eeuw een zekere specialisatie op. De lijders aan ziekten aan ogen, oren, neus, hart, longen, maag, nieren, verlamden, kreupelen, enz. aanroepen een bepaalde heilige. Precies als in de tempels van het oude Griekenland bedekken zich de wanden van kerken en bedevaartoornden met talrijke wijgeschenken; ex-voto's van handen, voeten, ogen, oren, maar ook inwendige organen (baarmoeder). Naar gelang van de welstand van de schenker zijn ze in goedkopere of duurdere uitvoering. Bij mijn bezoek aan Rhodos een paar jaar terug vond ik daar in het museum van de Hospitaalridders als wijgeschenk een uit kostelijk marmer gehouwen beeld van een onderbeen met dikke gekronkelde spataderen geofferd door een lijder aan deze kwaal.

---

(11) A.G. Homblé : Geneeskundige Volksboeken. OVZ XLVII (1972) 122-138.

(12) J.M.L. Van den Bosch : Handboek voor de Lijdende. Leuven, in de Fonteyn 1874.

Zo heeft het volk, heden nog, zijn speciale heiligen voor iedere kwaal, een H. Rochus tegen zweren, O.-L.-Vrouw van de Roze of ter Roos te Oost-Roosbeke tegen de roos, H. Godelieve te Gistel tegen keelaandoeningen, enz. De Agnus-Dei en de ex-voto's die wij in de Vlaamse bedevaartsoorden aantreffen leveren het bewijs van het volksgeloof in de bovennatuurlijke krachten bij ziekte en nood. Meer dan één miljoen mensen gaan jaarlijks nog te rade bij spiritisten. De straatdokters van de buurtschap die ziekten konden aflezen met hun onverstaanbare formules, waren doorgaans brave mensen. Hun belezen was een geheim en verkregen bij erfelijke macht. Dergelijke bezweringsformules die zeer oud zijn, vinden wij soms terug in beduimelde schriften. De belezer oefent zijn kunst uit nadat de patient hem de stellige verzekering heeft gegeven dat hij vertrouwen stelt in zijn kunst en gelooft dat de bezwering hem zal genezen. Diezelfde eis wordt heden nog door de spiritisten gesteld. Zo ook wordt het vertrouwen vereist in de heilige die men aanroept om verhoort te worden. De Akselse schepen geloofde dat zijn geofferde en teruggenomen muntstuk in de kerkschaal, de kracht had te genezen van slepende ziekte en van razernij zo men het muntstuk als amulet dan om de hals ging dragen⁽¹³⁾.

Het verschil tussen opgetekende middeltjes in oude geschriften en boeken en de hedendaagse toepassingen leert ons hoe de volksgebruiken vervormd werden en stelt ons in staat voor een bepaalde streek en in een bepaalde tijd de juiste afwijkingshoek te bepalen. Het is vanzelfsprekend dat de volksgeneeskunde van 50, 100 of meer jaren terug anders ligt dan dan nu. Stinkende Gouwe (*Chelidonium Majus*) kwam via de volksgeneeskunde in de loop der eeuwen in de schoolgeneeskunde terecht, verdween eruit in de 19e eeuw en werd in de 20e eeuw door de homoeopatie opnieuw in ere hersteld. De boeren die aan een ziek paard een stuk groen beschimmeld brood te eten gaven, waren onbewust toepassers van een moderne geneeswijze. In de volksgeneeskunde was de schimmel reeds lang in gebruik vóór de wetenschap, die dit eerst belachelijk had gevonden, tot de ontdekking van het nut van schimmels kwam en de antibiotische werking ervan ontdekte.

Vanouds was het viooltje een veel gebruikte volksremedie waarvan men stroop vervaardigde die dienstig was als laxans en hoeststillend middel; in de middeleeuwen maakte men een vla (pudding) van viooltjesstroop. Tegen hoofdzweren prees Jacob Van Maerlant in zijn "Der Naturen Bloeme" een recept met viooltjesolie aan :

" Men sal dien syn hovet sweert,
ist dat hem van hitten deert,
tvoorhoofd ende slaap salven daarmede,
ets hem grote behoudenichede. "

---

(13) Jaarboek 1939-40 v.d. Oudheidkundige Kring Hulst, " De Vier Ambachten ", 78-79.

In de nieuwste kruidenboeken wordt viooltjesolie nog steeds tegen hoofdpijn en koortsverschijnselen aanbevolen en in de officina is viooltjesolie nog in gebruik.

Het duizendblad werd in Vlaanderen op het platteland in de woning opgehangen om alle kwaad af te weren. De thee van het bloeiend kruid wordt in de hedendaagse homoeopatische bereidingen aangewend.

Het beroemde Opodeldoch-balsem dat nog steeds naar het recept van Paracelsus (1493-1541) wordt bereid en aan populariteit sinds eeuwen niets heeft ingeboet, bevat de door het volk zo geliefde rozemarijn. In Europa, Engeland en Amerika wordt Opodeldoch algemeen gebruikt tegen rheuma en spierkramp en wordt door de sportbeoefenaars met voorliefde als wrijfmiddel gebruikt. De voornoemde rozemarijn werd in de volksgeneeskunde als maagversterkend en maandstonenverwekkend middel gebruikt. Pastoor Kneipp gebruikte het bij hen die aan waterzucht, epilepsie, verlamming of reumatiek leden.

De elektrische apparatuur vervangt als uitwarmingsmiddel het zandzakje of de warme zemelen van vroeger, de infraroodlamp is bijna in ieder gezin te vinden. Onder de titel "Nieuwe wetenschappelijke vooruitgang om pijnen te overwinnen" lezen wij het volgende: "De elektriciteit biedt nu een eenvoudige natuurlijke en werkelijke oplossing der behandeling van vele kwalen. Men verwezenlijkt een volledige massage van het lichaam met een zwakke stroom veroorzaakt door het apparaat. Dit wonderapparaat van onze eeuw geneest: allerhande reumatiek, stringen van de bloedsomloop, zenuwaandoeningen, slapeloosheid, verlammingen, asthma, jicht, sciatica, enz." Er wordt met nadruk aan toegevoegd "...om iedereen toe te laten zich thuis te verzorgen..."(14). In het medisch tijdschrift "The Lancet" Londen van augustus 1973 lezen wij dat er nog mensen zijn die geloven in de helende kracht van kurk in het bed tot genezing van reumatische kwalen.

Het doorbreken van de ambachtelijke tradities, de publiciteitsmedia, de invloed van de stedelijke agglomeraties op de omliggende regio's, de pendelarbeiders, zijn zovele factoren van een gewijzigd volksleven. Hoewel de structuren van het maatschappelijk bestel van de 20e eeuw zodanige veranderingen hebben ondergaan en men het volksleven en de volksgeneeskunde vanuit andere gezichtshoeken dient te benaderen, blijven aanknopingen met het verleden onder het volk voortleven. De materiële middelen zijn veranderd, in geen huis ontbreekt het tegen alles dienende volksmiddeltje de aspirine of poeders van het wit kruis, die van onder de toonbank in afgelegen winkeltjes worden verkocht. De zenuwslopende arbeid van de geïndustrialiseerde maatschappij brengt met zich mee dat het volk een veelvuldig gebruik maakt van bedarende middelen. Waar destijds in de huisapoteek de kruidendozen op een rekje gerang-

---

(14) Kerk en Leven, parochieblad, Antwerpen, 20-12-1973.

schikt waren, treft men thans een met scheikundige middelen gevuld medicijnkastje aan. De ziekteverzekering speelt in de gewijzigde structuur van de volksgeneeskundige discipline een voornamelijk rol, een voorbeeld van moderne bestudering vinden wij bij voorkeur terug in het werk van Dr. M. Möckli von Segeren waarin zij de volksgeneeskundige resultaten van een onderzoek bij de arbeiders uit de Bazelse industrie te boek stelt⁽¹⁵⁾. Zij ondervroeg deze arbeiders over hun denken in verband met ziekte, wat zij doen om ziekte te voorkomen, hun inzicht over medicamenten en geneeskundige kruiden, over de ziekteverzekering, de arts, de vroedvrouw, over wat zij afwisten van voorouderlijke en ouderlijke geneeskundige gebruiken, over hun geloof in bedevaarten, heiligen en wonderdokters, enz. Met dit werk heeft schrijfster baanbrekend werk verricht op het vlak van de volksgeneeskundige discipline.

Tot besluit kunnen we zeggen dat, hoe paradoxaal ook, in onze huidige "gesofistikeerde" maatschappij, bijgeloof nog welig tiert. Oude gebruiken hebben een nieuw imago gekregen. Zien wij niet een herleven van de duizend jaren oude kruidengeneeskunde? Honderdtallen horoscopen verschijnen in weekbladen en worden door tachtig procent van de bevolking gelezen waarvan er zeker twintig ten honderd geloof aan hechten. De verkoop van magnetische kussens, magnetische ringen voor pols en enkel, elektrische kussens, gordels, medailles en schijfjes, die men draagt om van rheuma verlost te worden, vindt een ruime afzet.

Een kinderloze zigeunerin draagt op haar lichaam een amulet met afbeeldingen van een slang, de maan en de sterren omdat zij gelooft dat deze amulet toverkracht bezit om haar tot zwangerschap te brengen.

Het publiek en de media houden zich dusdanig met geneeskunde bezig, de chemisch farmaceutische industrie met haar patentengeneesmiddelen, scheppen een klimaat waardoor de leek zichzelf gaat bekwakzalveren. Hij koopt voor zijn hoofdpijn een preparaat, zonder na te gaan of de oorzaak van zijn pijn niet bij een of andere functionele storing ligt. Zonder medische controle wordt de anticonceptionele pil gretig door vele meisjes zomaar geslikt. Ook dat is moderne volksgeneeskunde en wijkt alleen maar door haar middelen of van de van onze voorouders. De drang van de mens in zijn strijd tegen ziekte en dood is steeds dezelfde gebleven, kunnen de middelen verschillen, toch blijft het heden het verleden de hand reiken.

Om deze tekst af te ronden en onze verbeelding verder te laten gaan dan de klisterspuit van het Gentse Museum van Volkskunde, is een bestudering in de afdeling van de drogist en apoteker van voornoemd museum een goede aanloop, tot inzicht over het geneeskundig arsenaal waarover onze voorouders beschikten.

---

(15) M. Möckli von Segeren : Arbeiter und Medizin. Basel 1965.

Wij staan tegenover een steeds groeiende volkskunde die niet ophoudt haar kennis te vermeerderen en te verdiepen, haar techniek te volmaken. De Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, het Centrum voor Volkskundige studie en Documentatie te Antwerpen onder de zo bevoegde leiding van Prof. K.C. Peeters, de jubilerende Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, en zovele andere degelijke verenigingen, geven blijk ruimschoots aan voornoemde norm te voldoen.

A.G. Homblé, G.C.S.J.

Gent

Zoeken en Zanten

GENT. — Expositie "Zo kwam Gent van de pers" — nov.-dec. 1974, Generale Bankmaatschappij, Kouter, Gent.

De banken en andere gelijkaardige financiële instellingen betrekken langs een of andere kant de cultuur in hun programma en propaganda. Tweehonderd jaar geleden verscheen de *Gazette van Gend*.

De Generale Bankmaatschappij maakte van dit jubileum gebruik om de Gentse kranten en de kranten met een redactie te Gent én de stad zelf langs deze rijke bron van documentatie te belichten. De studie en de kennis van een stad ontstaat stellig het best langs de krantenwereld die dag-bij-dag een volkse leven van hoog tot laag volgt, met pietluttige en uitvoerige gegevens. We zouden de tentoonstelling er ook een van de Gentse journalisten kunnen noemen, want uitstekende reporters van de onderscheiden redakties hebben hun pen gescherpt om een inzicht en overzicht van Gentse kranten te bieden. Bij deze gelegenheid verscheen een kostbaar document met degelijke artikels, een ets van Jules de Bruycker, een spiegelbeeld van de Gentse kranten langs hun ontwikkeling, een grafiek "De Gentse pers 1667-1830", een lied *De Gazet* van Frans De Dapper, zanger en dichter, met de hoofding van de *Gazette van Gend* zoals ze tweehonderd jaar geleden verscheen, met een weergave van de *Ghendtsche Post* — *tijdinghen* op gelijke grootte.

Deze uitstekende expositie en de gelegheidsuitgave daarbij bewijst hoe voortaan verscheidene personen en instanties hun krachten en goede wil dienen te bundelen: journalisten, verzamelaars (o.a. ons medelid Frans van Bost), een sectie van de universiteit en van de universitaire bibliotheek, enz. Deze gezamenlijke prestatie toonde en bekroonde driehonderd jaar geschiedenis van de Gentse pers. Elkeen die de geschiedenis, heem- en volkskunde in zijn studieterrein betreft, is verplicht deze ongemeen rijke en wisselende bron te onderzoeken. De uitgave *Zo kwam Gent van de pers* (twaalf blz.) is een kostbaar kleinood van blijvende waarde.

R. van der Linden

Votiefschilderijen en mirakelboek uit Kapelleke Schreiboorn te Gent

In het kader van het vijftigjarig bestaan van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en de stadsviering "Gent 1000 jaar kunst en cultuur", heeft de Bond het inzicht een studie uit te geven over votiefschilderijen en mirakelboek uit Kapelleke Schreiboorn te Gent.

Ter verduidelijking van het onderwerp en de eventuele titel van deze studie vergt het woord "votiefschilderij" wel enige uitleg. Waarom onze aandacht zeer in het bijzonder op kapelleke Schreiboorn gericht is wordt dan meteen duidelijk.

Een votiefschilderij is een schilderij dat krachtens een belofte in een kerk, kapel of bedevaartplaats wordt geofferd, hetzij uit bedanking voor bekomen weldaad, hetzij om een onvoorzienbaar onheil te voorkomen. Door het offeren dankt men een opperwezen, of stelt men één of meer personen onder de bescherming ervan. De offeraar is gewoonlijk één persoon die een schilderij laat maken van zichzelf, zijn kind of zijn gezin. Het doel is, zichzelf of andere personen toe te wijden aan God of aan zijn heiligen of hen onder diens bescherming te stellen. Hier in ons geval geschiedt het offeren aan O.-L.-Vrouw Schreiboorn te Gent. In de optiek van het volksgeloof wordt geen onderscheid gemaakt tussen de persoon zelf enerzijds en de afbeelding of "effigie" anderzijds. Vandaar dan ook het grote belang dat werd gehecht aan het votiefschilderij. In werkelijkheid betekent het schilderij de personificatie van de geofferde. Zijn aanwezigheid in "effigie" bij een opperwezen, — eveneens in "effigie" —, betekent zoveel als een bestendige fysische aanwezigheid bij het opperwezen. Onder zijn of haar bescherming blijft de geofferde bevrijd tegen ziektes, ongevallen, onheilen en dies meer. In onze studie zijn de woorden "votiefschilderij" en "O.-L.-Vrouw Schreiboorn", bijna correlatieve termen te noemen.

In kapelleke Schreiboorn en aanpalend rusthuis hangen zeventig kinderportretten. Ze werden door ouders in de 18de en 19de eeuw geofferd aan O.-L.-Vrouw van Schreiboorn om hun kroost te vrijwaren tegen ziekten en ongevallen.

Het inventaris van die zeventig schilderijen, samen met de ontdekking van het register der mirakelen van Schreiboorn, bracht heel wat nieuwe gegevens aan het daglicht in verband met volkskunde, geschiedenis van kapelleke Schreiboorn, heraldiek en kunstgeschiedenis.

Wat behelzen deze "nieuwe" elementen? Hebben ze voldoende inhoud en betekenis om daaraan een studie te wijden? Is een stijlvolle uitgave van dit studiewerk wel verantwoord? Drie vragen waarop we graag een kort antwoord verstrekken.

Voor de volkskunde treden twee aspecten van deze studie op de voorgrond: ten eerste de votiefschilderijen, ten tweede het register der mirakelen. Tijdens onze opzoekingen naar historische gegevens over de kapel, ontdekten we in het Rijksarchief te Gent een bundel akten en rapporten over weldaden, wonderen en zogenoemde mirakelen die geschied zijn door aanroeping van het mirakuleuze beeld van O.-L.-Vrouw Schreiboorn. Deze rapporten noemen we het "mirakelboek" omdat deze term in de volkskunde algemeen gangbaar is om dergelijke wonderbare gebeurtenissen te behandelen. Na inventarisatie van deze stukken kwamen we tot de bevinding dat voorgenoemde wonderbare gebeurtenissen konden worden herleid tot 19 verschillende gevallen, te situeren vanaf 1664 tot 1730. In werkelijkheid hebben deze gebeurtenissen niets gemeen met "mirakelen" in de eigenlijke betekenis van het woord. Om de waarde van onze bijdrage over het mirakelboek te verhogen, deden we een beroep op het gezaghebbend woord van Prof. Dr. L. Elaut van de R.U.G. met het verzoek een advies te geven over al deze wonderen. Hij komt tot de bevinding dat in deze wonderbare geschiedenissen niets te ontdekken is dat in werkelijkheid in strijd schijnt te zijn met de natuurwetten.

Dit overzicht van weldaden, wonderen en zogenoemde mirakelen maakte ons heel wat vertrouwd met bepaalde volksgebruiken in verband met offeren en bedevaarten. Naast het offeren van zilveren of wassen ex-voto's wordt tweemaal gewag gemaakt van kinderportretten of votiefschilderijen die werden geofferd voor bekomen genezing. De originele teksten van deze rapporten zullen vermoedelijk in de studie worden opgenomen.

De zeventig votiefschilderijen vormen een dankbaar studieobject voor de volkskunde. Het oudste schilderij dateert van 1733 en het jongste van de 20ste eeuw. We constateren bijgevolg een zekere traditie die meer dan twee eeuwen stand houdt in één en dezelfde kapel. Deze bedevaartplaats schijnt wel de enige plaats in Gent te zijn geweest waar vo-

tiefschilderijen in dergelijke omstandigheden werden geofferd. Een belangrijk studieterrein voor de volkskunde is de kinderkleding. Hieraan wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd door Dr. Mireille Madou met als thema "Het votiefschilderij als iconografische bron voor de studie van de kinderklederdrachten". Bij kinderen hoort speelgoed. Op een tiental schilderijen zien we de voorwerpen waarmee de kinderen braafjes werden gehouden of zich amuseerden o.a. rammelaars, levend vogeltje op stokje, badminton, pijl en boog.

Prof. Dr. D. Mattheeuws, dierenarts aan de R.U.G., verleent zijn medewerking door een hoofdstuk te wijden aan het thema "Het huisdier in het familieportret van de 18de en 19de eeuw". Vanzelfsprekend zijn het de votiefschilderijen van Schreiboorn die voor het thema in aanmerking komen.

In het schilderij ontdekten we een drietal voorbeelden van de hart-symboliek. Het aanbieden van het hart, op het schilderij, concretiseert tweemaal het offergebaar. De heer Maurice Gilles, tuinbouwkundige uit Merelbeke heeft met wetenschappelijke nauwgezetheid de flora geanalyseerd. We constateren dat drie bloemen dominerend zijn, nl. de pioenrozen, rozen en viooltjes. Rozen zijn het zinnebeeld van "heerlijkheid", en viooltjes het zinnebeeld van "nederigheid". Beiden staan ongetwijfeld in verband met de Mariaverering. Zeer uitzonderlijk voor de toenmailge Gentse tuinbouw is de heemstroos of Hibiscus. Evenzo uitzonderlijk voor het einde van de 19de eeuw, is de aristocratische bloemensoort *Stephanotis floribunda*. Ze behoort tot een van de eerste serreplanten uit de Gentse tuinbouw die als warme kasplant werd geteeld.

Van historisch standpunt bekeken brengt onze studie heel wat gegevens aan het daglicht, waaraan vroeger min of geen aandacht werd geschonken. Voor wat het gebouw van kapelleke Schreiboorn betreft maken we een duidelijk onderscheid tussen de oorspronkelijke kapel van het Hebberechtsgodshuis en de oorspronkelijke kapel op Schreiboorn, voorheen staande in de nabijheid van de huidige Parklaan. Prof. Dr. Maurice Gysselinck schonk aan het hoofdstuk "Schreiboorn, Kapel Schreiboorn, Kapelleke Schreiboorn" een belangrijke bijdrage door zijn toponymische verklaring van het woord "Schreiboorn". Volgens de sage betekent Schreiboorn de boom waar de mensen gingen "schreien" om het afscheid te betreuren van een familielid of bekende die gehangen werd aan de galg van St.-Pieters.

Schreiboorn heeft een totaal andere betekenis. Een Schreiboorn is een boom die staat op een gaffelvormige plaats. Op kaarten van de 16de en 17de eeuw ziet men zeer duidelijk de ligging in de nabijheid van de

heirwegen naar Kortrijk en Oudenaarde. De studie van de ligging bracht meteen aan het licht dat de oorspronkelijke Schreiboorn kapel nooit erkend is geweest door de kerkelijke overheid, vandaar dan ook dat over de vroegste Schreiboornkapel geen archief bestaat. Aan de hand van een kaart uit een renteboek van de St.-Pietersabdij, gedateerd 1671, en een kopergravure uit ongeveer dezelfde, zometer latere periode, kunnen we ons een idee vormen van het uitzicht der oude Schreiboornkapel, gelegen tegen de Barrière. Op welk tijdstip de Mariaverering van Schreiboornkapel werd overgebracht naar de kapel in de Hebberechtstraat tegen de Petercellepoorte (thans Kortrijksepoortstraat) kunnen we niet met zekerheid zeggen. De verering van het mirakuleuze beeld in de oorspronkelijke kapel moet ongetwijfeld zeer intens geweest zijn. Zodanig zelfs dat de kapel van het gesticht in de volksmond "kappelleke Schreiboorn" werd geheten. Nu nog wordt ze zo genoemd.

In de archiefstukken van de 18de eeuw zien we dat menig zilveren voorwerp aan de kapel werd geschonken ter verering van het mirakuleuze beeld, meteen noteerden we een paar namen van de kunstenaars die in de 18de eeuw voor de kapel hebben gewerkt.

Beeldhouwers : Jan Eeckelaere, Antonius Manilius, Dominicus Cruyt, Baeskens Martens;

Graveerders : Michiel Heylbrouck (mogelijks de graveerder van het belevaartvaantje van 1722);

Zilversmeden : Jacobus van Hoorebeke, Johannes Smidts, M. Le Noir, L.J. Vanderstraete;

Borduuder : Jacobus De Rynck;

Orgelmaker : L.B. van Peteghem;

Schilder : Pieter J. van Hersche.

De heraldiek is rijkelijk vertegenwoordigd op de votiefschilderijen. Van de zeventig schilderijen zijn er twintig met één of meer familiewapens. Ridder Xavier de Gellinck Vaernewyck uit Grimbergen heeft al de familiewapens geïdentificeerd. Met raad en daad heeft hij ons bijgestaan om de personen te identificeren. Hierin zijn we grotendeels geslaagd. De belangrĳkheid van dit patrimonium onderlijnen we door volgende gegevens. Tien familiewapens horen tot de Gentse adel : della Faille, de Ghellinck, de Giey, Helias d'Huddeghem, Maelcamp, Morel, Odemaer, de Potter, Soenens, de Vaernewyck. Vanzelfsprekend waren deze families verwant met adel van buiten de stad, hetzij door een huwelijk, hetzij om andere redenen. Zo belanden we in de families Alstein, Camberlyn d'Amougies, de Jaeger alias de Jager, de Lichtervelde, de Pascal, d'Hoop, Goethals, Lens d'Oyegem, Mahieu, Pecksteen, Tieghem

de ten Berghe, Turck de Kersbeek, Van der Bruggen, van der Stichele, Vastenhaven.

Na ons onderwerp volkskundig en historisch te hebben belicht, bekijken we de votiefschilderij van uit kunsthistorisch standpunt. Hieraan wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd, geschreven door Dr. Elisabeth Dhanens. In haar bijdrage wordt aangetoond welke plaats de Gentse votiefschilderijen bekleden in de algemene kunstgeschiedenis.

Uit de inventaris van de schilderijen kennen we twintig namen van schilders. De meeste zijn reeds bekend bij naam en zijn opgenomen in kunstencyclopedieën of -lexikons. Gentse meesters hebben we met zekerheid kunnen lokaliseren omdat we hun namen terugvinden in de Gentsche Wegwijzers vanaf 1778 tot het begin van de 20ste eeuw. Volgende Gentse schilders zijn in Kapelleke Schreiboorn vertegenwoordigd door één of of meer schilderijen: Jules Boulanger; August Corcole; Auguste Dael; Constant De Surgelooze; Lieven De Winne; Jacques Godineau; Frederik Hickman; C. Matthys uit Wetteren, atelier te Gent; Adolf Pauw; Joseph Pinnoy; Antoon, Ignaz Steyaert, vader; C. Van Coillie; Dominique, Jean Vanden Bossche; Joannes, Egidius Vanderplaetsen, Engelbert Van Erps; Charles Ferdinand Venneman. In totaal 16 schilders met 24 schilderijen die de Gentse school vertegenwoordigen. Uit Antwerpen noteren we de namen Evert-Jan Boks en Leon Brunin; uit Deinze de bekende schilder Charles Picqué. De namen Carle Primus en E. De Jonghe blijven totnogtoe — voor ons — behoren tot onbekende meesters. Vier gesigioneerde doeken hebben we niet kunnen identificeren; twee ervan met de initialen PVH, gedateerd 1864; één met een monogram waarin we de letters I of J, M en W duidelijk herkennen; één met een onleesbare signatuur, gedateerd 1733.

Ziedaar beknopt wat ongeveer de inhoud zal zijn van het boek dat de Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen wil op de markt brengen met een inleidend woord van Lic. Renaat van der Linden. De Bond hoopt daarin te slagen met de morele en financiële steun van officiële en privé-organismen, alsook met de steun van de families waarvan één of meer voorzaten op de votiefschilderijen staan afgebeeld. Qua inhoud pogen wij en onze medewerkers van deze studie een werk te maken dat een Gents kunstpatrimonium volkskundig en kunsthistorisch wil valoriseren. Qua vorm, hopen we de financiële middelen te vinden die de Koninklijke Bond moet in staat stellen het boek grafisch uitermate te verzorgen. Het boek zou de ambassadeur moeten worden van de Vlaamse boekdrukkunst en Nederlandse volkskunde.

Afbeeldingen

Meisje in landschap, gezeten op steen of rots. Houdt roos in linker hand; rechter arm leunt op prachtige bloemenkorf met assortiment van vier verschillende heemstrozen, hortensia, pioen, daglelie, margriet en vlambloem. Vooraan links in het landschap O.-L.-Vrouwbeeldje op sokkel tegen een boom. Op het bloemenkorfje wapenschilden van de families François GOETHALS gehuwd met Celestine PECKSTEEN, kenspreuk "In Als Goet" Gezin had vijf kinderen : één dochter en vier zonen. Identificatie : Eulalie, comtesse GOETHALS, geboren 5 april 1826, enige dochter. Datering schilderij omstreeks 1838. Doek is niet gedateerd, noch gesigneerd. Door stijlvergelijking menen we het schilderij te kunnen toeschrijven aan de Gentse schilder Charles Venneman. Hetzelfde rijke, uitzonderlijk assortiment van bloemen komt ook voor op een gesigneerd schilderij van Ch. Venneman.

Doek 126 cm × 97 cm, inventarisnummer 55.

Meisje getooid met blauwe linten in haar, op schouders en om lenden. Achteraan het kader kleeft een briefje met tekst : "Marguerite IDE. Anvers 12 1891". Getekend en gedateerd : E.J. BOKS 1889. Evert-Jan Boks is een Antwerps schilder, geboren in 1838 te Beekbergen. Het Koninklijk Museum van Schone Kunsten te Antwerpen bewaart van hem een zelfportret, gedateerd 1898, gecatalogeerd nr. 1305.

Het doek werd een eerste maal gestolen op 4 november 1973 en een tweede maal in februari 1975. Men weet niet waar het zich bevindt.

Doek 40 cm × 35 cm, inventarisnummer 5.

Hel rood geklede jongen. Op rechter wijsvinger zit vogeltje. Decor is romantisch landschap met bomen en heuvels. In bovenhoek links de familiewapens MAELCAMP en VAN DER STICHELEN. Gezin had vijf zonen. Datering : volgens de klederdracht omstreeks 1790. Identificering : één van de vijf zonen van Charles MAELCAMP. Aannemend dat de jongste zoon zes jaar was op 't ogenblik dat het schilderij gemaakt werd, vermoeden we dat het Charles Maelcamp kan zijn, geboren 1784.

Doek 170 cm × 80 cm, inventarisnummer 44.

M. Daem
Sint-Amansberg

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de resultaten van volkskundige enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijks een prijsvraag over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

De Bond is eind 1968 gestart met een Kantwerkstersclub Sint-Katelijne, die cursussen in kantwerk organiseert, thans gespreid over vier jaar.

Raad van Beheer van de Bond : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en G. Weze; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : S. Van de Velde; leden : H. Depoorter, J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, A.G. Homblé, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhoute, Lic. A. Van den Kerckhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; lid : Dr. R. Haeseryn.

De Bond heeft daarnaast volgende permanente commissies :

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, A.G. Homblé en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, M. De Puydt, Dr. Haeseryn, F. Van Belle en G. Van Peteghem.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alyns-hospies, Kraanlei 63, Gent. De Bond beheert het Museum dat de Stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Daartoe heeft de Bond een beheercommissie in het leven geroepen bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheercommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden, G. Van Peteghem en drie stadsafgevaardigden.

Dagelijks bestuur en aankoopcommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de kaft)

32. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Stropkant 2e leerjaar : 200 F + 10 F porti.
33. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Cluny : 200 F + 10 F porti.
34. **Huldebetoon E.H. Gabriel Celis** gevolgd door zijn Bibliografie samengelezen door F. VAN ES. 1954, 20 blz., 1 ill. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 8 F porti.
35. **Voorzitter F. Van Es** ter ere. Huldebetoon en Bibliografie. Inleiding « De Wals der Zestigjarigen » door Prof. Dr. P. DE KEYSER. 1954, 24 blz., 1 ill. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 8 F porti.
36. **Ndl. Volksk. Bibliografie.** Deel XVI Oostvlaamse Tijdschriften (1823-1960) door N. POBLOME, Antwerpen 1973; LXXI + 354 p. Prijs : 450 F (leden 360 F) + F porti.
37. **Cikorei** door Lic. R. VAN DER LINDEN (nr. XXXIII v. Uitgaven Kon. Bond...) 1973, 48 blz., 1 kaart, rijk geïllustreerd. Prijs : 80 F (leden 55 F) + 8 F porti.
38. **De Gentse Kant** door M. BROECKHOVE, met uitleg door Mevr. L. VAN DIJK-VANHOOREN (résumé en français) (nr. XXXIV v. Uitg. Kon. Bond...). 1973, 36 blz., 12 ill. Prijs : 105 F (leden 85 F) + 10 F porti.
39. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Russische en Moderne kant. Prijs : 200 F + 10 F porti.

REEKS : UIT HET GENTSE MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE

Verkrijgbaar op het Museum voor Volkskunde, Kraanlei 63, Gent :

1. **Uit de Geschiedenis van het Saffarke of Kogelflesje** (mit einer d. Zusammenfassung) door M. Van Wesemael. Prijs : 40 F + 8 F porti.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 000-0096946-43, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

(Zie vierde bladzijde van de kaft)

UITVERKOCHT zijn: Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Lodewijk De Vreese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois - De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois - De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes - Galerij van Gentsche Typen, door E. Andelhof - De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen - Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove - Sint-Kristoffel, Legenden, Verering, Verspreiding, door R. van der Linden - Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevrouw L. Bataille-Hiel - Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem - Register op G. Celis: Volkskundige Kalender ..., door F. M. Olbrechts - De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen - Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys - Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal, door R. van der Linden en G. Simons - Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O. S. Depraet - Waasch Sagenboek, door F. Van Es - Weerkundige Volkskalender van het Vlaamse land, door M. Broeckhove - Wetterse Typen, door A. Van Durme - Het Hospies der Kinderen Alijn door E. Luyckx - Jan De Lichte door G. Simons - De Wetterse Reuzen, door Lic. M. Daem - De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. Broeckhove - De 78ste Rattenschieting te Zaffelare, door Lic. M. Daem.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen: vanaf 1975 Jaarlijkse bijdrage gewoon lid: 300 F; gezinslid: 100 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde: 250 F; beschermend lid: 500 F; steunend lid: 1000 F (B.T.W. steeds inbegrepen).

Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.): 350 F (B.T.W. inbegrepen); buitenland: 400 F per jaargang.

De v. z. w.

NOORDSTARFONDS

steunt Oostvlaamse Zanten.

HET NOORDSTARFONDS

is de kulturele stichting

van de Vlaamse verzekeringsmaatschappij

DE NOORDSTAR EN BOERHAAVE

Groot Britanniëlaan, 121, Gent.